

Т.ШЕВЧЕНКО

EX
LIBRIS

ІВАН
ЛУЧКОВА

Т. Г. ШЕВЧЕНКО

КОБЗАРЬ

Повне видання

ТОМ III

ПЕРЕДРУК з

UKRAÏNIAN PUBL.
WINNĪPEG MAN.

ЗАПОВІТ.

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий!

Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу, — оттоді я

І лани і гори,
Все покину і долину
До самого Бога
Молитися.

А поки що—
Я ще знаю Бога!

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою, злою кровю
Волю окропіте!
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте помянути
Незлим, тихим словом!

25/XII. 1845.
Переяслав.

Перводрук: »Новыя стихотворенія Пушкіна
и Шавченка«. Липськ 1859 п. з. »Думка«.

.....✱.....

Лілея.

»За-що мене, як росла я,
Люди не любили?
За-що мене, як виросла,
Молодую вбили?
За-що-ж вони тепер мене
В палатах вітають,
Царівною називають,
Очий не спускають,
З мого цвіту, дивуються,
Не знають, де діти?
Скажи-ж мені, мій братіку.

Королевий цвітє!»

— »Я не знаю, моя сестро!»

І цвіт королевий
Схилив свою головоньку
Червено-рожеву
До білого, пониклого
Личенька лілеї.
Сам Господь вітав над ними
І творив святеє
Землі грішній...

І лілєя

Росою-сльозою
Заплакала і сказала:

— »Брате мій! З тобою
Ми давно вже кохаємось,
А я й не сказала,
Як була я людиною,
Як я мордувалась...
Моя мати—чогось вона
Сердешна журилась,
І на мене, на дитину,
Дивилась-дивилась
І плакала.

Я не знаю,
Мій брате єдиний,
Хто їй лихо заподіяв...
Я була дитина....
Я гралась, забавлялась;
А вона все вяла,
Та нашого злого пана
Кляла-проклинала,
Та й умерла.

А пан оттой

Взяв догодувати

Мене малу. Я виросла
У білих палатах,
І не знала, що байстри я,
Що його дитина.
Він поїхав десь далеко,
А мене покинув.
І прокляли його люди,
Будинок спалили,
А мене... не знаю за-що,
Убили—не вбили,
Тільки мої довгі коси
Остригли; накрили
Острижену ганчіркою,
Та ще й реготались;
Жиди навіть нечестиві
На мене плювали.
Оттаке-то, мій братіку,
Було мечі в світі!
Молодого, короткого
Не дали дожити
Люди віку...

Я умерла

Зімою під тином,
А весною процвіла я
Цвітом при долині,—
Цвітом білим, як сніг білим,
Гай возвеселила.
І ті-ж люди, і ті-ж пани,
Що зімою вбили,
Поприходили весною
Дивом дивувались,
Дівчаточка завітчались,
І почали звати
Лілеєю-снігоцвітом;
І я процвітати
Стала в гаї, і в теплиці,

І в білих палатах...
Скажи-ж мені, мій братіку,
Королевий цвіте:
На-що мене Бог поставив
Цвітом на сім світі?
Щоб людий я веселила,
Тих самих, що вбили
Мене й матір?!
Милосердний,
Святий, Боже милий!...»

І заплакала лілея.
А цвіт королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
На білес, пониклес
Личенько лілеї.

25 VII. 1846.
Київ.

Перводрук: «Слово» (Львів) 1862. №

.....❖.....

Русалка.

»Породила мене мати
В високих палатах,
Та й понесла серед ночі
У Дніпро купати.
Купаючи, розмовляла
Зо мною малою:
— »Иливи, иливи, моя доню,
Дніпром за водою,
Та вишливи русалкою
Завтра серед ночі;

Я виведу гулять пана,
 А ти й залоскочеш.
 Залоскочи, моє серце,—
 Нехай не сміється
 Надо мною, молодою;
 Нехай не—уцється
 Не моїми кров-сльозами,—
 Синьою водою
 Дніпровою; нехай собі
 Гуляє з дочкою!
 Пливи-ж, моя єдина!
 Хвилі мої, хвилі,
 Привітайте русалоньку!
 І заголосила,
 Тай побігла.

А я собі

Плила за водою,
 Поки сестри не зустріли,
 Не взяли з собою.
 Уже з тиждень, як росту я,
 З сестрами гуляю
 О-півночі, та з будинку
 Батька виглядаю...
 А може вже—поєдналась
 З паном у палатах?
 Може, знову роскошує
 Моя грішна мати?»

Тай замовкла русалонька,
 В Дніпро поринула,
 Мов пліточка, а лозина
 Тихо похитнулась.

Вийшла мати погуляти,
 Не спитьсья в палатах;
 Пана Яна нема дома
 Ні з ким розмовляти.

А як прийшла до берега,
То й дочку згадала,
Нагадала, як купала
І як примовляла.
Та й байду^же!

Пішла собі

У палати спати...
Та не дійшла: довед^ося.
В Дніпрі ночувати.

Вискочили регочучи,
Дніпрові дівчата,
Та до неї: ухопили,
Тай й ну лоскотати!
»Сестри, сестри, не лоскочіть,
Бо се моя мати!«
Сестри раді, що піймали,
Грались, лоскотали,
Поки в вершу не запхали,
Та й зареготались...

Одна тільки русалонька
Не зареготалась.

9/VIII. 1846.
Київ.

Перводрук: »Вечерниці« 1862,
ч. 22, стор. 185.

.....✧.....

ВІДЬМА.

(Осика.)

„Да придеться же смерть
на нас, и да снідуть во
адъ живи, яко лъжавство
въ жилищахъ ихъ посреда
ихъ.“

Псалом.

Молюся, знову уповаю,
І знову слъози виливаю,
І думу тяжкую мою
Німим стінам передаю.

Озовітеся-ж, заплачте,
Німії, зо мною
Над неправдою людською,
Над долею злою,
Озовітеся!

А за вами,
Може, озоветься
Безталання невсипуще,
І нам усміхнеться,
Повєднає з недолею
І з людьми, і скаже
Спасибі нам; помолиться,
Й тихо спати ляже.

І примиренному прісніяться
І люди добрі, і любов,
І все добро.

І встане рано
Веселий, і забуде знов
Свою недолю; і в неволі

Познає рай, познає волю
 І всетворящую любов.
 Така моя рада, незнаємий брате:
 Смирись перед Богом, людей не займай,
 Шукай собі, брата в палатах і в хаті
 І дбай домовину, а слави не дбай!
 Бо вона не спинить віку молодого,
 Не верне з-за літа нашої весни.
 Оттак то, мій друже! Молись, брате, Богу
 І мене в молитвах своїх помяни.

I.

Росте в полі на могилі
 Оси́ка за́клята;
 Оттам ві́дьма похована,—
 Хресті́тесь, дівча́та!
 Хресті́теся... і не ква́нтесь
 На па́нів лука́вих,
 Бо зги́нете, осмія́ні,
 Наробите сла́ви,
 Злої сла́ви на сі́м сві́ті,
 А на ті́м...!

Крий, Боже!
 За грі́хи такі великі
 Сам Бо́г не помо́же.
 Неха́й па́ни зну́щаються,
 Бра́тами торго́ють
 Та слю́бами крова́вими
 Сата́ну частую́ть,—
 Їх вже ду́ші запрода́ні,
 То їм і байду́же,
 А вам тре́ба стере́гтися.
 Стере́гтись—тай ду́же!
 Стережі́ться-ж!

Кохайтесь

Хоч із наймитами,
З ким хочете, мої любі,
Тільки не з панами!

Коло осіннього Миколи,
Обідрані, трохи не голі,
Бендерським шляхом у-ночі
Ішли цигани, а йдучі—
Звичайне, вольнії—співали;
Ішли, ішли, а потім стали,
Шатро край шляху розп'ялі,
Огонь чималий розвели
І крúгом його посідали:
Хто з шашликóм, а хто і так—
За те він вольний, як козак
Колись-то був.

Сидять, куняють,
А за шатром в степу співає,
Неначе п'яна, з приданок
До-дому йдучи, молодиця:
(Голос за шатром)
»Ой у нóвій хаті
Полягали спати;
Молодій приснилось,
Що мати сказалась,
Свекор оженився,
Батько утопився.
І..... гу!.....«

Цигани слухають, сміються:
»І де ті люди тут возьмуться?
Отсе, мабуть, із-за Дністра,
Бо тут все степ... Марá! марá!«
Цигани крикнули, скопились,
А перед ними опинилось

Те, що співало.

Жаль і страх!

В свитині латаній дріжала
Яксь людина; на ногах
І на руках повиступала
Од стужі кров: аж струпом стала,—
І довгі коси в репяхах
Об поли бились в ковтунах;
Постояла, а потім сіла
Коло огню і руки гріла
На сáмим полумі.

»Ну, так!

Оженився неборак!«—
Сама собі вона шептала,
І тяжко, страшно усміхалась...
Що-ж се таке?—Се не мара,
Моя се мати і сестра,
Моя се відьма, щоб ви знали.

Цигани.

А відкіля ти, молодице?

Відьма.

Хто? я? (Співає:)

»Як була я молодиця,
Цілували мене в лиця;
А як стала стара баба,—
Цілували-б, була-б рада.«

Циган.

Співуча, нічого сказать!
Як-би собі таку достать,
Та ще й з медведем...

Відьма.

Я співаю;

Чи то сижу́, чи то гуляю,
Все співаю, все співаю,—
Уже забула говорить,
А перше добре говорила.

Циган.

Де-ж ти була́, що заблудила?

Відьма.

Хто? я? чи ти? (Шепче:) Цить лишень, цить:
Он бач, зо мною пан лежить!
Огонь погас, а місяць сходить,
В яру пасеться вовкулак... (Усміхається).
Я в приданках була, впи́лася,
І молода не придалася...
А все то про́кляті пани
З дівчатами такée діють...
Ще треба другу одружить,
Піду ще сина хоронить,
А то без мене не зуміють
І в домовину положити.

Циган.

Не йди, небого! Будь тут з нами!
У нас, їй Богу, добре жити!

Відьма.

А діти єсть у вас?

Циган.

Немає.

Відьма.

Кого-ж годусте-есте?
Кого ви спати кладете?
Кого колишете в-ночі?
Лягаючи і встаючи
За кого молитесь?

Ох, діти!

І все діти... І все діти...
Не знаю, де од їх подітись?
Де не піду,—й вони за мною!
Вони з'їдять мене колись!...

Циган.

Не плач, небого, не журись!
У нас дітий нема й заводу.

Відьма.

Хоч з гори та в воду...

І відьма тяжко заридала.
Цигани мовчки дивувались,
Покі́ поснули, де хто внав.
Вона-ж не спала, не журялась,
Сиділа, ноги устромила
В гарячий попіл.

Виступав

Щербатий місяць з-за могили
І на шатро мов позирав,
Аж поки хмари заступили.

Чом не спитьсѧ багатому,
Сивому, гладкому?
Чом не спитьсѧ убогому,
Сироті старому?
Оден дума, як би його

Достроїть палати;
Другий дума, як би його
На подзвін придбати.
Оден старий одпочине
В пишній домовині,
Другий старий—і так собі
Де-небудь під тином.
І обидва спочивають
І гадки не мають!
Убогого не згадають,
А того ще й лають.
Не спиться старому ні в полі, ні в хаті,
А треба як-небудь віку доживати.

II.

Коло огню старий циган
З люлькою куняє,
Позирає на прибуду,
Й на подзвін не дбає.

Циган.

Чому не ляжеш, не спочинеш?
Зірниця сходить—подивись!

Відьма.

Дивилась я вже—ти дивись!

Циган.

Ми рано рушимо, покинем,
Як не проспимся.

Відьма.

Не проспийсь,
Я вже ніколи не просплюсь!...

Оттак де-небудь і загину
У буряні... (Співає тихо:)

»Гаю, гаю, темний гаю,
Тихенький Дунаю!
Ой у гаї погуляю,
В Дунаї скупаюсь,
В зеленому баговинні
Трохи одпочину...
Та може ще, хоч каліку,
Приведу дитину.»

Дарма! Аби собі ходило,
Та вміло матір проклинать...
А он,—чи бачиш? На могилі
Очима лупа кошеня!
Іди до мене: кицю, кицю!...
Не йде прокляте бісеня...
А то дала-б тобі напиться
З моєї чистої криниці... (Приспівує:)

»Стоїть кутя на покуті,
А в запічку діти;
Наплодила, наводила,
Та нема де діти.
Чи то потопити?
Чи то подушити?
Чи Жидові на кров продать,
А гроші пропити?»

Що, добре наші завдають?
Сідай лиш блізченько,—оттут...!
Ото-то й то!

А ти не знаєш,
Що я в Волосщині була?
Я розкажу, як нагадаю...

Близнят в Бендерах привелá,
У білих Яссах колихала,

У Дунаєві купала,
В Туреччині сповилá,
Та до-дому однеслá,—
Аж у Київ; та вже дома,
Без кадила, без кропила,
За три шаги охрестила,
А три шаги пропила...
Упила́ся, упила́сь!...

І досі п'яна!...

І вже ніколи не просплюся,
Бо я вже й Бога не боюся
І не соромлюся людий.
Коли-б мені оттих дітий.
Найти де-небудь!

Ти не знаєш,

Чи є в Туреччині війна?

Циган.

Була колись, тепер нема,
Умер найстарший старшина.

Відьма.

А я думала, що й досі,
Аж уже немає...
Слухай лишень! Скаж́у тобі,
Кого я шукаю.
Я шукаю Наталочку,
Та сина Івана...
Дочку свою Наталочку,
Та шукаю пана,
Того Ірода, що знаєш?...
Стрівай! Нагадала...
Як була я молодою -

І гадки не мала,
По садочку походила,
Квітчалась, пишалась,
А він мене і набачив,—
Ірód!

І не снилось,
Що я була кріпачкою,
А то-б утопилась,
Було-б легше...

От набачив,
Та й бере в покої,
І стриже, неначе хлопця,
І в поход з собою
Бере мене.

У Бендери
Прийшли ми; стояли
З Москалями на кватирах,—
А москалі за Дунаєм
Турка воювали.
Тут дав Бог мені близнята,
Як-раз против Спаса.
А він мене і покинув,
Не вступив і в хату,
На дітий своїх не глянув,
Люципер проклятий!
Пішов собі з Москалями,
А я з байстрюками
Повертала в Україну
Степами, терна́ми,
Острижена; тай байдуже!...
У селах питала
Шлях у Київ...

І що з мене
Люди насміялись!...
Трохі бу́ла не втопилась,
Та жаль було кинуть

Близняточок.

То сьак, то так
На свою Вкраїну
Доплентала.

Одпочила,
Вечора діждала,
Та й у село.

Хотілось, бач,
Щоб люди не знали.
От я крадусь по-під-тинню
До своєї хати.
В хаті темно.

Нема дома,
Або вже ліг спати
Мій батечко одинокий.
Я ледве ступаю;
Вхожу в хату,—аж щось стогне,
Ніби умирає:
То мій батько... І нікому
Ні перехрестити,
Ні рук скласти...

О, прокляті,
Лукавії діти,
Що ви дієте на світі!...
Я перелякалась...
Хата пусткою смерділа.
От я заховала
Близнят своїх у коморі;
Воїгаю у хату,
А він уже ледве динсе.
Я до його: »Тату!
Мій таточку! Се я прийшла!«
За руки хватаю.
»Се я,« кажу. А він мені
Шепче: »Я прощаю...
Я прощаю«.—Тільки й чула...

Здається, я впала
І заснула...

Як-би була
До віку проспала!

О-півночі прокинулась:
Як у ямі—в хаті,
А за руку батько давить...
»Тату«,—кличу,—»тату!«
А він уже так, як крига...
На-силу я руку
Випручала... Що, цигане,—
Як-би таку суку
Тобі дочку,—що-б ти зробив?

Циган.

Йй-Богу, не знаю.

Відьма.

Та мовчи вже, бо забуду,—
Потім не згадаю...
Дітий, бач-ся, годувала,
Та в засік ховала...
Та очіпок—се вже в-ранці—
Клоччям вимощала,
Щоб не знать було, що стрига...
Прибралась, ходила,
Поки люди домовину
На дворі робили:
Доробили, положили,
Понеслі, сховали,—
І одна я, як билина
На полі, осталась...
На сім світі...

Були діти—

І тих не осталось!...

(Плаче і співає:)

»Через яр ходила,
Та воду носила,
Коровай сама бгала—
Дочку, оддавала,
Сина оженила...
І..... гу!.....«

III.

Циган.

Не скигли, бо ти всіх побудиш.

Відьма.

Хіба я скіглю, навісній?

Циган.

Та добре, добре! Що дальш буде?
Роскажуй дальше!

Відьма.

Що даси?

Нав́ариш завтра мамалиги?
Я кукурузи принесу.

Нагадала, нагадала!
З дочкою ліг спати,
Завдав сина у лакеї...
Громадою з хати
Виганяли...

Нагадала!...

Я собак дражнила—
По-під вікнами з старцями,

І байстрят носила
 За плечима,—щоб привчались...
 Аж і пан приїхав.
 Оттоді було громаді,
 І всім досто лиха,
 Щоб мене не виганяли
 З батьківської хати!
 Та й взяв мене з близнятами
 До себе в палати.

Ростуть мої близняточка,
 А я утішаюсь,
 І з лютою гадюкою
 Я знову кохаюсь.
 Докохалася до краю:
 Сина у лакеї
 Занапастив, а з дочкою...
 Чи чуєш?—з своєю...
 Чи се не гріх по вашому?
 Чи в вас так уміють?
 А мені дав карбованця
 Та послав у Київ,
 Послав Богу молитися.
 Ото-ж я й ходила,
 І молилась...

Ні, цигане,
 Я марне молилась!...
 Чи в вас єсть Бог який-небудь?
 В нас його немає:
 Пани вкрали, та в шкатуді
 У себе ховають.

Вертаюся із Києва,—
 Замкнуті покої.
 Він узяв її з собою,
 Та й поїхав з ньою.
 З Натал ю...

Чи чуєш ти?

І остриг, проклятий,
Дитя своє.

Полетіла

Я його шукати
В Волощину, та й шукаю,
Совою літаю
Над байраками, та діток,
Діточок шукаю,
Наталоньку!...

Чи теє—ні!

Я шукаю пана!
Задушú!...

Возьміть до себе

І мене, цигани!
Я медведя водитиму;
А як найду ката,
То й спуцú його на його...
Одійди, проклятий!...
Ні, не спуцу,—сама його
Загризу...

Чи чуєш?

Одружимось, моє серце!
Я й досі дівую;
А сина вже оженила,
А дочка й так буде!...
Лазитиме по-під-тинню,
Поки найдуть люде
Неживою...

Чи ти бачив?

Там такий хороший,
Мій син Іван!...

А знаєш, що?

Позич мені гроший:
А я намиста накуплю,
Та й тебе повішу,

А сама піду до-дому...
Дивись: миша, миша
Несе у Київ мишеня.
Не донесеш, утопиш десь,
Або пан одніме...!

Чи я найду моїх діток,
Чи так і загину?...

Тай замовкла, мов заснула.
Цигани вставали,
Розбірали шатро своє,
В дорогу рушали,—
Та й рушили.

Пішли степом,
І вона, небога
Безталанна, встала мовчки,
І ніби-то Богу
Нишком собі молилася
Та й пошкандибала
За циганами, а йдучи,
Тихенько співала:
»Кажуть люде, що суд буде,
А суда не буде,
Бо вже мене осудили
На сім світі люде...«

IV.

Із-за Дністра пішли цигани
І на Волинь, і на Україну.
За селом село минали,
В городі ходили,
І марою за собою
Приблуду водили.

І співала й танцювала,
Не пила й не їла,
Неначе смерть з циганами
По селах ходила.
Потім разом схаменулась,
Стала їсти й пити,
І ховатись за шатрами,
І Богу молитись:
Щось таке їй поробила
Стара Маріула,—
Якимсь зіллям напувала,
То воно й минуло.

Потім її сама стала
Вчить лікарювати:
Які трави, що од чого,
І де їх шукати;
Як сушити, як варити,—
Всьому, всьому вчила
Маріула; а та вчилась
Та Богу молилась.

Минуло літо; уже й друге,
І третє настало:
Уже прийшли в Україну...
Їй жаль чогось стало.
Поклонилась Маріулі
За науку в ноги,
Попрощалась з циганами,
Помолилась Богу,
Тай пішла собі, небога,
На свою країну,
Рада-рада та весела,
Мов мала дитина.
Які села проходила,—
Болящих питала,

І травами напувала,
І всім помагала.

В-осени прийшла до-дому,
Пустку затопила,
Вимазала, упоралась
І легко спочила,
Мов у раї.

Все забула:

Злеє і незлеє;
Всіх простила, всіх любила,
І мов над землею
Святим ангелом вітала:
Так їй легко стало!
Мов в палатах, в своїй хаті
Жити вона стала.
І сусіди не цурались,
Все село любило,
Бо вона все по болящих
День і ніч ходила.
І всім людям помагала,
І плати не брала,
А як брала, то калікам
Зараз оддавала;
Або свічечку в неділю
Спасові поставить
За всіх грішних, а у себе
Й шага не оставить.
»На-що мені (було, каже):
Чи то в мене діти?«
Та й заплаче.

Оттак вона

Сама собі в світі
Вік недовгий доживала.

Дівчата, бувало,
І днювали, й ночували,

Й хату прибірали,
І мазали, і квітчали,
І їсти варили;
І ворожить не просили—
Так собі любили!...
В хатиночці чисто, тихо,
Ясно, мов у раї,
І, знай, двері поскрипують—
Ніхто не минає:
Той добрийдень, прийде, скаже,
Той зілля попросить,
Той калачик, паляничку,
Всього понаносить,—
Аби було з ким пожити,
Добром поділитись.
Оттак вона жила́ дома
І вкрита, і сита;
І любили, й поважали,
І всього давали,
А все-таки покриткою
І відьмою звали...

V.

З подагрою і подушками,
З трьома, чи й більше, лікарями,
Із-за німецької землі
Весною пана привезли,
Самого тільки...

Де-ж ті діти?

Дочку на хорта проміняв,
А сина в карти проіграв.
(І так трапляється на світі!
А що-ж ми маємо робить?)
Ото-ж взяли його лічить,—

Лічили, аж у-трѣох лічили,
Уже чого з ним не робили?!
Та ба, не буде вже грішити,
А ще-б хотілося...

Простила!

Святого зілля наварила,
І, милосердная, з села
Лічити ворога пішла
В палати сѹмнії.

Просила,

Щоб пана зіллям напоїть:
Божилася, що буде жить!
Та лікарі не допустили,
Прогнали, трохи ще й не били.
Взяла горщечок, та й пішла;
Ідучи діточок згадала,
Заплакала, і жаль їй стало,
Що панові не допомгла!

Весна зиму проганяє,
І зелений по землі
Весна килим розстилає.
Із ірію журавлі
Летять високо ключами,
А степами та шляхами
Чумаки на Дін пішли.

І на землі і на небі
Рай. І я не знаю,
Якого ще люди раю
У Бога благають!

А тим часом непростіений
Грішний умірає;
Уже його, лукавого,
Сакраментували,
Клали долі на соломі,
І стелю знімали,—

Не вмірає... І лікарі
Нічого не вдіють!...

Якось трохи полегшало:
»Покличте Лукію!«
Шепнув, та аж затрусився.
Привели в палати
Мою відьму.

І лікарі
Вже стали благати,
Щоб допомогла... Прийшла вона
І у ногах стала,
І нищечком за грішного
»Отче-наш« читала.
Пан неначе прокинувся,
Глянув кругом себе,
І на неї... та й закричав:
»Не треба, не треба!
Іди собі!... Або стрівай...
Чи ти не забула?
Прости мене! Прости мене!...«
І сльози блиснули
В-перше з-роду.

— »Я прощаю...

Я давно простила...«
І свічку дала в руки
І перехрестила.
Заснув ворог перед нею,
Як тая дитина,
А її за свою душу
Молитись покинув.

VI.

Сорокоусти наймала,
У Київ ходила
Та за пана, за ворога,
Господа молила.

І в-осени вернулася
В село зимувати.
Ніби матір, привітали
Ласкаві дівчата,
І знов стали на досвітки
До неї ходити.
І знов стали, як матері,
Дукії годити.
А вона їх научала,
Як на світі жити.
Розказує, як і вона
Колись дівувала,
І як пана полюбила,
Покриткою стала,
І як стригною ходила,
Влизнят породила,
Як блукала з циганами,
І як її вчила
Лікарювать Маріула,
І все, що робилось,—
Усе, було, розказує,
Аж плачуть дівчата
Та хрестяться; жахаються,—
Ніби пан у хаті...
А вона їх розважає,
Просить, закликає,
Щоб з панами не кохались,
Бо Бог покарає;
Бо »підете й ви по світу
Так, як я ходила,
Батька, матір погубите,
Як я погубила;
Дітий своїх, на сміх людям,
Пустите по світу
Так, як я... як я... пустила...
Діти мої! діти!«

Оттак вона научала.

Дівчата хрестились
Та плакали, а у-ночі
Пани все їм снились:
Із рогами, із хвостами,
Одрізують коси,
Та кусають, та сміються,
І простоволосих
На собак, то-що, міняють,
У дьогті купають,
І виводять на улицю,
І людей скликають
Дивитися.

Оттаке-то

Дівчаточкам снілось!
А все-таки на досвітки.
До неї ходили.

Прийшла весна зелена,
Стара моя встала,
Пішла в поле шукать зілля,
Та там і осталась.
І обідать і вечерять
Варили дівчата,
Та не знали, де ділася
Їх нерідна мати.
Пастухи в селі сказали,
Що коло могили
У калюжі стару відьму
Чорти утопили.
Найшли її, громадою
Без попа сховали,
На могилі й осіковий
Кілок забивали.
А дівчата уквітчали
Могилу квітками,
І осіку поливали

Дрібними сльозами.
І виросла на могилі
Осика заклята.
Оттам відьма похована:
Хрестітесь, дівчата!

Хрестіться, не кваптесь
На панів лукавих,
Бо згинете осміяні,
Наробите слави.

7/III. 1847.	Перводрук: «Вечерниці» 1862,
Седнів.	ч. 16, 17, 18, до слів: А все таки покритком
Остання редакція	І відьмою звали.
6. III. 1858.	

.....♦.....

Ой одна я, одна,
Як билинонька в полі,
Та не дав мені Бог
А-ні щастя, ні долі;

Тільки дав мені Бог
Красу, карії очі,
Та й ті виплакала
В самотині дівочій.

А-ні братіка я,
Ні сестрички не знала,
Між чужими зросла,
Та вже й вянути стала...

Де-ж. дружина моя?
Де ви, добрії люде?
Їх нема... Я сама,
А дружини—й не буде!..

Петербург,
у цитаделі.

Перводрук: «Народное Чтеніє» 1860,
кн. III, стр. 151.

.....♦.....

За байраком байрак,
А там степ та могила.
Із могили козак
Встає сивий, похилий;
Встає сам у-ночі,
Іде в степ, а йдучи
Співа, сумно співає:
— »Наносили землі,
Та й до-дому пішли;
І ніхто не згадає.
Нас тут триста, як скло,
Товариства лягло,
І земля не приймає.
Як запродав гетьман
У ярмо христіян,
Нас послав поганяти:
По своїй по землі
Свою кров розлили
І зарізали брата;
Крови брата впились,
І оттут полягли
У могилі заклатій«...
Тай замовк, зажурився
І на спис похилився,
Став на самій могилі;
На Дніпро позирав,
Тяжко плакав-ридав,
Сині хвилі гóлосили.
З-за Дніпра, із села
Луна гаєм гула,
Треті півні співали.
Провалився козак,
Стрепенувся байрак,
А могила застогнала.

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині—
Однаковісенько мені!

В неволі виріс між чужими,
І, не оплаканий своїми,
В неволі плачучи умру,
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій—не своїй землі.
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: »Молись,
Молися, сину! за Вкраїну
Його замучили колись.«

Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її окраденую збудять...
Ох, не однаково мені!

Май 1847.
Петербург, у цитаделі.

Перводрук: »Мета« 1863,
ч. 4, стр. 272—273.

.....*.....

»Не кидай матері!« казали,
А ти покинула, втекла.
Шукала мати—не найшла,
Та вже й шукати перестала:
Умерла плачучи.

Давно

Не чуть нічого, де ти гралась;
Собака десь помандрувала,
І в хаті вибите вікно;
В садочку темному ягнята
У-день пасуться, а в-ночі
Віщують сови та сичі
І не дають сусідам спати.
І твій барвіночок хрещатий
Заріс богидою, ждучи
Тебе неквітчану—і в гаї
Ставочок чистий висихає,
Де ти купалася колись;
І гаї сумує, похилився,
У гаї пташка не співає—
Й її з собою занесла;
В яру криниця завалилась,
Верба усохла, похилилась,
І стежечка, де ти ходила,
Колючим терном поросла.
Куди полинула, де ділась?
До кого ти перелетіла?
В чужій семі, в чужій землі,
Кого ти радуєш? до кого,
До кого руки прирослі?
Віщує серце, що в палатах
Ти розкошуєш, і не жаль
Тобі покинутої хати...
Благаю Бога, щоб печаль
Тебе до віку не збудила,
Щоб у палатах не найшла,
Щоб Бога ти не осудила,
І матері не прокляла!

КАЛИНА.

»Чого ти ходиш на могилу?»

На-силу мати говорила:

»Чого ти плачеш ідучи?

Чого не спиш ти у-ночі,

Моя голубко сизокрила?»

— »Так, мамо, так!«...

І знов ходила,

А мати плакала ждучи.

Не сон-трава на могилі

В-ночі процвітає,—

То дівчина заручена

Калину сажає

І сльозами поливає,

І Господа просить,

Щоб послав він дощі в-ночі

І дрібнії роси,

Щоб калина прийнялася,

Розпустила віти:

»Може пташкою прилине

Милий з того світа;

Зовю йому кубелечко

І сама прилину,

І будемо щебетати

З милим на калині;

Будем Бога вихваляти,

Тихо розмовляти,

Будем в-купочці у-ранці

На той світ літати.«

І калина прийнялася,

Віти розпустила,

І три літа на могилу
Дівчина ходила.
На четверте, не сон-трава
В-ночі процвітає,
То дівчина з калиною
Плаче-розмовляє:

»Широкая, високая
Калино моя,
Не водою до схід сонця
Полівана! —
Широкії 'сльози-ріки
Тебе полили,—
Їх славою лукавою
Люди понесли.
Зневажають подруженьки
Подругу свою,
Зневажають червону
Калину мою.
Калиночко червона,
Світе мій ясний!
Повий мою голівоньку,
Росою уми
І вітами широкими —
Од сонця закрий!
В-ранці найдуть мене люди,
Мене осміють;
Широкії твої віти
Діти обірвуть.»

В-ранці рано на калині
Пташка щебетала;
Під калиною дівчина
Спала—не вставала:
Утомилось молодєє,
На віки спочило...

Вставало сонце з-за могили,
Раділи люди встаючи;
А мати й спати не лягала,
Дочку вечерять дожидала
І тяжко плакала ждучи.

Май 1847.
Петербург, у цитаделі.

Перводрук: «Хата» (Куліша) 1860
стр. 73—76.

.....♦♦.....

ТРИ ШЛЯХИ.

Ой три шляхи широкії
До-купи зійшлися;
На чужину з України
Браті розійшлися;
Покинули стару матір,
Той жінку покинув,
А той сестру, а найменший
Молоду дівчину.

Посадила стара мати
Три ясені в полі,
А невістка посадила
Високу тополю;
Три явори посадила
Сестра при долині,
А дівчина заручена
Червону калину.

Не прийнялись три ясені,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,

Калина зовяла.
Не вертаються три брата,
Плаче стара мати,
Плаче жінка з діточками
В нетопленій хаті;
Сестра плаче, йде шукати
Братів на чужину,
А дівчину заручену
Кладуть в домовину...

Не вертаються три брати,
По світу блукають,
А три шляхи широкії
Терном заростають.

Май 1847.
Петербург, у цитаделі.

Перводрук: «Основа» 1861,
кн. I, стр. 5—6.

.....♦.....

Веселе сонечко ховалось.

(Н. І. Костомарову.)

Веселе сонечко ховалось
В веселих хмарах весняних;
Гостей зачинених своїх
Сердешним чаєм напували,
І часових переміняли,
Синсмундірних часових.
І до дверей, на ключ замкнутих,
І до решітки на вікні
Привик я трохи, і мені
Не жаль було давно одбутих,

З Киргізами убогими!
Вони вже убогі,
Уже голі, та на волі
Ще моляться Богу.
Прилітайте-ж, мої любі!
Тихими речами
Привітаю вас, як діток,
І заплачу з вами.

1847.
Орська кріпость.

Перводрук: Видання Кожанчикова 1867 р.

.....*.....

КНЯЖНА.

Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.
Розкажи, як за горою
Сонечко сід
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає;
Як широка сокорина
Віти розпустила,
А над самою водою
Верба похилилась,—
Аж по воді розіслала
Зеленії віти,
А на вітах гойдаються
Нехрещені діти;
Як у полі на могилі
Вовкулак ночує,

А сич в лісі та на стрісі
Недолю віщує;
Як сон-трава при долині
В-ночі розцвітає;
А про людей—та нехай їм!
Я їх, добрих, знаю,
Добре знаю!...

Зоре моя,
Мій друже єдиний!
Що вони, поганці, діють.
В нас на Україні!...
Розкаж́у я те, що знаю,
Тобі, й спать не ляжу,
А ти рано тихесенько
Богові розкажеш.

I.

Село! І серце одпочине...
Село на нашій Україні—
Неначе писанка: село
Зеленим гаєм поросло;
Цвітуть сади, біліють хати,
А на горі стоять палати
Неначе диво, а кругом
Широколистії тополі;
А там і ліс, і ліс, і поле,
І сині гори за Дніпром...
Сам Бог вітає над селом!

Село! село! Веселі хати!
Веселі зда́лека палати—
Бодай ви терном поросли!
Щоб люди й сліду не найшли,
Щоб і не зна́ли, де й шукати!

В томú гспóдньому селі,
На нашій славній Україні,—
Не знаю, де вони взялись,
Приблуда князь;—була й княгиня.
Ще молоді собі булі,
Жили самі, булі багаті:
Високі на горі палати,
Чимáлий у ярú ставок,
Зелений по горі садок,
І верби, і тополі,
І вітряки на полі,
І долом геть собі село
По-над водою простяглось.

Колись там вéсело було!
Бувало, літом і зимою
Музика тне, вино рікою
Гостей неситих налива;
А князь, аж синій, похожає,
Та сам несмілим наливає,
Та ще й покрикує: »вівáт!«
Гуляє князь, гуляють гості,—
І покотились на помості.
А завтра знову оживá,
І знову пє, і знов гуляє;
І так за днями день минає.
Мужицькі душі аж пищать,
Судóвики благають Бога;
Пяниці, знай собі, кричать:
—»И патріотъ, и братъ убогихъ!
Нашъ славный князь! Вивáтъ! вивáтъ!«
А патріот, убогих брат,
Дочку й теличку однімає
У мужика,—і Бог не знає...
А може знає, та мовчить!

II.

Княгиня в-заперті сидить.
Ії і в сіни не пускає
Убогих брат.

А що-ж робить?

Сама втекла і повінчалась;
І батько й мати не пускали,
Казали: в гору не залазь!
Так ні—за князя! От і князь!
От і пишайсь тепер, княгине!
Загинеш, серденько, загинеш,
Мов ряст весною у-ночі
Засхнеш, не знатимеш нічого:
Не знатимеш, як хвалять Бога,
Як люди люблять, живучі.
А жить—так, Господи, хотілось!

Хотілось любити
Хоч годочок, хоч часочок,
На світ подивитись.
Не довело́сь,—а все було,
Всього понадбала
Стара мати; саму тебе
Мов намалювала,
Хоч мо́лись перед тобою,
Мов перед святою...
Красо моя молодая,
Горенько з тобою!
Жить би, жить та сла́вить Бога
І добро творити,
Та божою красо́тою
Людий веселити,—
Так же ні! А молодії
Та карії очі
Щоб марніли в самотині...
Може, Бог так хоче?

Боже, Боже! Даш волю
І розум на світі,
Красу даєш, серце чисте,
Та не даєш жити!
Не даєш на рай веселий,
На світ Твій великий
Надивитись, намолитись
І заснуть на-віки!

Не вёсело на світі жить,
Коли нема кого любить.
Оттак і їй, одній-єдиній,
Ще молодій моїй княгині,
Красу і серце засушить
І марно згинуть в самотині—
Аж страшно!

А вона молилась
І жить у Господа просилась,
Бо буде вже кого любить:
Вона вже матірю ходила,
Уже пишалась і любила
Своє дитя.

І дав дожить
Господь їй радости на світі:
Узріть його, поцілувать
Своє єдинеє дитя,
І перший крик його почути...
Ох діти, діти, діти, діти!...
Велика Божа благодать!

III.

Сльози висохли, пропали,
Сонце просіяло,
І княгиня з дитиною
Не тією стала:

Ніби на світ народїлась,
Гралась, веселїлась,
І княжні своїй маленькій
Сорочечки шила
І маленькі рукавчата
Шовком вишивала,
І купала, й колихала,
Сама й годувала.
Бо княгині тільки вміють
Привестї дитину,
А годувать та доглядать
Не вміють княгині;
А потім оха: »Забуває
Мене мій Поль, або Філат!«
За що-ж воно тебе згадає?
За те хїба, що привелá?
А моя свою дитину
Сама доглядала,
А п'яного свого князя
І не допускала.

Мов яблўчко у садочку
Кохалась дитина,
І говорїть уже стало;
І вчила княгиня
Тільки »мамо« вимовляти,
А »тато« не вчила...
І книжечок з кунштїками
В Ромні накупила,
Забавляла, розмовляла,
І Богу молитись
І азбуку по кунштїках
Захóдилась вчити;
І що-божий день купала,
Рано спати клала,
І пилїночки на неї

Впасти не давала;
І всю ніченьку над нею
Вітала, не спала,
Надивлялась, любувалась
Княжною своєю...
І жениха їй єднала,
І раділа з нею,
І плакала; довгі коси
Уже розплітала
І,—лишенько!—свого князя
П'яного згадала
У мундірі... та й закрила
Заплакані очі.
А дитині ніби сниться,
Мов вимовить хоче:
— »Не плач, мамо! Не розплітай
Мої довгі коси—
Посічуться«...

Що-день божий

Радості приносить
Своїй матері щасливій
Дочка уродлива;
Мов тополя виростає
Світові на диво,
Виростає,—та недовго
Буде веселити
Свою матір: Бог карас
Княгиню на світі.
А за-віщо?

Чудно людям,

Бо люди не знають,
Чому добре умірає,
Злеє оживає?...

Запедужала княгиня —
І князь схаменувся,

За бабами-знахарками
По селах метнувся.
Наїхали, заходились:
Лічили, лічили,
Поки її, безталанну,
В труну положили.

IV.

Не стало на світі княгині,
І гу́сла знова загу́лі,
А сі́рота її в седи,
Її єдина дитина,—
Мов одірвалось од гіллі:
Ненагодоване і босе,
Сорóчечку до знóсу носить,
Спекло́ся бідне на жару́,
Лопуцьки їсть, ставóчки гáтить
В калюжах з дітьми у яру́...
Умийся, серденько! Бо мати
Он дивиться й не пізнає
Межи дітьми дитя своє,
І думає: тебе не стало...
Умийся, серце, щоб пізнала
Тебе, єдиную свою,
І Господа-б благословляла
За долю добрую твою.
Умилася; а добрі люде
Прибрали, в Київ одвезлі
У інститут. А там що буде,—
Побачим.

Гу́сла загу́лі...
Гуляє князь, гуляють гості;
Ревуть палати на помості,

А голод стогне на селі...
І стогне він, стогне по всій Україні,
Кара Господева; тисячами гинуть,
Голоднії люди. А скірти гниють,
А пани й половину Жидам продають,
Та голоду раді, та Бога благають,
Щоб ще хоч годочок хлібець не рожав,—
Тоді-б і в Паризі, і иншому краї
Наш брат хуторяннин себе показав!...
Чи Бог теє знає?—Бо се було-б диво,
Щоб чути і бачить, і не покарати!
Або вже аж надто довготерпеливий!...

Минають літа. Люди гинуть:
Лютує голод в Україні,
Лютує в княжому селі.
Скирті вже княжі погнили,—
А він байдуже: не, гуляє,
Та Жида з гріними виглядає.
Нема Жидка...

Хліба зійшли;
Радіють люди, Бога просять...
Аж ось — із Києва привозять
Княжину... Мов сонечко зійшло
Над обікраденим селом.

V.

Чорнобрива, кароока,—
Вилитая мати,
Тільки смутна, невесела...
Чого-б сумувати?
Або, може, вже такою
Вона й уродилась?
Або, може, молодес.

Чи не полюбило
Кого-небудь?

Ні, нікого...

Весела гуляла;
Мов ласочка з кубелечка,
На світ виглядала
З того Києва, аж поки
Побачила села
Знівечені,—з того часу
Стала невесела.

Мов сизая голубонька,
Село облетіла;
У всіх була, всіх бачила,
Всі повеселіли...
Там словами привітала,
Там нагодувала;
Що-день божий обходила
Село; помагала
Усякому; а сироти
До неї в покої
Приходили і матірю
Своєю святою
Її звали, і все село
За неї молилось.
А тим часом жиди в селі
З грішми появились.
Радіє князь, заірдує
З половою жито,
І молотить виганяє
Людий недобитих.
Змолотили, нівроку їм.
За одну годину
І з клунсю провіяли...
Князь і не спочинув:
На могоріч закликає.
Та не, та гуляє

Аж у гаї,—бо в покоях
Дочка спочиває.

Гармідер, галас, гам у гаї,
Срамотні співи; аж лящить
Жіночий регіт; завиває,
Реве хазяїн: »Будем пить,
Аж поки доня наша спить!«

VI.

А доня в-заперті сидить
В своєму сѹмному покбї,
І дивиться, як над горою
Червоний місяць аж горить,
З-за хмари тихо виступає,
І ніби гори оживають;
Дубї з діброви, мов дива,
У поле тихо одхожають;
І пугач пуга, і сова
З-під стріхи в поле вилітає,
А жаби крикають, гудуть.
Дивітесь, очі молодїї,
Як зорі божїї встають,
Як сходить місяць, червонїє;
Дивіться, поки вас грїє,
А зорі спати не дають!

Головою молодою
На руку схилилась,
До півночі невесела
На зорі дивилась
Княжнї моєй...

Дивилася,
Та й плакати стала...

Може, серце яке лихо
Тихо прошептало?...
Та байдуже!

Поплакала
Трошки, усміхнулась,
Помолилась, та й спать лягла,
І тихо заснула.

VII.

В гаю все по́котом лежало—
Пляшки і гості: де що впало,
Там і осталося.

Сам не вправ,
Останню каплю допивав,
Та й ту допив.

Встає, не пада,
Іде в покої... Сьверний гаде!
Куди ти лізеш? Схаменись!
Не схаменувся: ключ виймає,
Прийшов, і двері одмикає,
І лізе до дочки...

Прокинься,
Прокинься, чистая! Схопись,
Убий гадюку—покусає!...
Убий,—і Бог не покарає.—
Як тая Ченчію ко́лись,
Убила батька кардинала,
І Саваофа не злякались.
Ні, не прокинулася, спить.
А Бог хоч бачить, та мовчить.
Тріхам великим потурає...
Не чуть нічого... Час минає,
А потім крик, а потім гвалт
І плач почули із палат.

Почули сови... Потім знову
Не чуть нічого... І в той час
Скиртї і клуня зайнялись,—
І ворі зникли...

Хоч-би слово,
Хоч-би де го́лос обізвавсь!
Панї в гаю не ворущїлись,
А люди збіглись та дивились,
Як дим до неба підіймавсь...

Прокинулись в-ранці гості,
Аж бачать, що лихо;
Покинули свого князя,
Та любо, та тихо...
Так і ми його покинєм,
Так і Бог покине.
Тебе тільки не покине
Лихая година,
Княжнó моя безгаланна,
Знівечений цвіте!
Ти ще будеш покутувать
Гріхи на сім світі,
Гріхи батькові.

О, доле,
Лукавая доле!
Покинь її хоч на старість,
Хоч на чужім полі,
На безлюдді! Не покинеш, —
Поведём до краю,
До самої домовини,
Сама й поховаси...

В селі не бачили її не чули,
Де вона подїлась,—
Думали, на пожарїщі
Небо́га згорїла...

VIII.

Стоїть село невесело.
На горі палати
Почорніли.

Князь хиріє,
Нездужає встати;
А підвесті нема кому,
Ніхто й не загляне
До грішного болящого
В будинки погані.
Люди трохи очуняли;
Господа благають,
Щоб княжна до їх вернулась;
А її немає,
І не буде вже святої...
Де-ж вона поділась?
У Києві пресвятому
В черниці постриглась.

Родилась на світ жить, любить,
Сіять Господньою красою,
Вітатъ над грішними святою,
І всякому добро творить,
А сталось ось-як: у черницях
Занапастилося добро;
Не стало радости у Бога
Для нещасливої княжні.

Блукаючи по Україні,
Прибивсь якось я в Чигирин
І в монастир отой дівочий,
Що за пісками, на болоті,
У лозах, самотній стоїть.

Оттам мені і розказала
Стара черниця новину,
Що в монастир отсей убогий
Княжна якась із-за Дніпра
Зайшла вторік: одпочивала
Та й Богу душу оддала...
»Вона була ще молодою
І прехорошая собою;
На сонці дуже запеклась,
Та й занедужала; лежала
Недовго щось—седмиці з три--
І все до крихти розказала
Мені і Ксенії сестрі,
І вмерла тут.
І де ходила,
В яких-то праведних містах,
А в нас сердешна опочила...
Отсе її свята могила!...
Ще й не поставили хреста...«

1847.
Орська кріпость.

Перводрук: початок — до зорі — Хата 1860, —
стр. 85—86.

.....❖.....

Моїм соузникам.

Згадайте, братія моя—
(Бодай те лихо не верталось!),
Як ви гарнесенько і я
Із-за решотки визирали
І, певне, думали: »Коли
На раду тиху, на розмову,—
Коли ми зійдемося знову

На сій вубоженій землі?«
 — Ніколи, братія, ніколи!
 З Дніпра у-купі не пємо,
 Розійдемося, рознесемо
 В степи, в ліси свою недолю,
 Повіруєм ще трохи в волю,
 А потім жити почнемо
 Між людьми, як люде...

А поки те буде,
 Любітеся, брати мої,
 Україну любіте,
 І за неї, безталанну,
 Господа моліте!
 А його забудьте, други,
 І не проклиняйте;
 І мене в неволі лютій
 Інколи згадайте!...

1847. Перводрук: «Основа» 1862 р., кн. 3, стр. 1.
 реська кріпость.

.....✧.....

Сонце заходить, гори чорніють,
 Пташечка тихе, поле німіє;
 Радіють люди, що одпочинуть...
 А я дивлюся і серцем лишу
 В темний садочок на Україну:
 Лишу я, лишу, думу гадаю,
 І ніби серце одпочиває.
 Чорніє поле, і гай, і гори,
 На синє небо виходить зоря.
 Ой зоре, зоре!—і сльози кануть.

Чи ти зійшла вже і на Україні?
Чи очі карі тебе шукають
На небі синім? Чи забувають?
Коли забули, бодай заснули,
Про мою доленьку, щоб і не чули!

1847. Перводрук: Львівське видання 1867 р., т. II.
Орська кріпость.

.....♦♦.....

Мені тринадцятий минало;
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було—
Мені так любо, любо стало,
Неначе в Бога...
Уже прокликали до паю,
А я собі у буряні
Молюся Богу; і не знаю,
Чого маленькому мені
Тоді так пріязно молилось,
Чого так вєсело було.
Господнє небо і село,
Ягня, здасться, веселилось,
І сонце гріло—не пекло.

Та не довго сонце гріло,
Не довго молилось;
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся,—дивлюся:
Село почорніло,
Боже небо голубєс—

І те помарніло.
 Поглянув я на ягнята—
 Не мої ягнята;
 Обернувся я па ги—
 Нема в мене хати.
 Не дав мені Бог нічого!
 І хлинули сльози...
 Тяжкі сльози... А дівчина,
 При самій дорозі,
 Недалеко коло мене
 Плоскінь вибірала,
 Та й почувала, що я плачу:
 Прийшла, привітала,
 Утирала мої сльози,
 І поцілувала...

Неначе сонце засіяло,
 Неначе все на світі стало
 Моє: лани, гаї, сади...
 І ми, жартуючи, погнали
 Чужі ягнята до води.

Бриднї! А й досі, як згадаю,
 То серце плаче та болить:
 Чому Господь не дав дожити
 Малого віку у тім раю!
 Умер би орючи на ниві,
 Нічого-б на світі не знав,
 Не був би в світі юродивим,
 Людий і Бога-б не прокляв!

1847.
 Ореська кріпость.

Перводрук: Кожанчиківське й Львівське
 видання 1867.

Не гріє сонце на чужині,
 А дома надто вже пекло;
 Мені не вєсело було
 Й на нашій славній Україні:
 Ні хто любив мене, вітав,
 І я хилився ні до кого,
 Блукав собі, молився Богу,
 Та люте панство проклинав,
 І згадував літа лихії,
 Погані, давнії літа,
 Тоді повісили Христа,—
 Й тепер не втік би син Марії!
 Ніде не вєсело мені,
 Та мабуть вєсело й не буде
 І на Україні добрі люде,—
 Отже такі й на чужині!
 Хотілося б (та й то для того,
 Щоб не робили Москалі
 Труні із дерева чужого),
 Аби хоч крихотку землі
 Із-за Дніпра мого святого
 Святії вітри принесли...
 Та й більш нічого!

Так-то, люде,
 Хотілося-б... та що й гадать!
 На-що вже й Бога турбувать,
 Коли по-нашому не буде!

1847.

Орська кріпость.

Перводрук: Праський »Кобзар« 1876,
 т. II, стр. 257—258.

.....*.....

ОН.

Гори мої високії,
Не так і високі,
Як хороші, хорошії,
Блакитні з-далека—
З Переяслава старого,
З Виблої могили;—
Ще старшої, мов ті хмари,
Що за Дніпром сіли.

Іду я тихою ходою,
Дивлюсь, аж он передо мною
Неначе дива виринають:
Із хмари тихо виступають
Обрив високий, гай, байрак;
Хатки біленькі виглядають,
Мов діти в білих сорочках
У піжмурки в яру гуляють;
А долі сивий наш козак—
Дніпро з лугами вигравас;
А он-де, он-де за Дніпром,
На пригорі, ніби капличка,
Козацька церква невеличка
Стоїть з похиленим хрестом.—

Давно стоїть, виглядає
Запорожця з Лугу,
З Дніпром своїм розмовляє,
Розважає тугу;
Оболонками старими,
Мов мертвець очима
Зеленими, позирає
На світ з домовини.
Може, часш оновлення?

Не жди тії слави!
Твої люди окрадені,
А панам лукавим
На-що здалась козацькая
Великая слава?

І Трахтемірів геть горою
Нечепурні свої хатки,
Розкидав з долею лихою,
Мов п'яний старець торбинки.
А он старé Монастирище,—
Колись козацьке село.
Чи те воно тоді було?
Та все пішло царям на грище:
І Запорожжя, і село,
І монастир святий, скарбниця—
Все, все неситі рознесли,
А ви,—ви, гори, оддали...
Бодай ніколи не дивиться
На вас, проклятії!...

Ні, ні!

Не ви прокляті, а гетьмани,
Усобники, Ляхи погані...

Простіть, високії, мені,
Високії і голубії,
Найкращі в світі, найсвятії!
Простіть! Я Богу помодюсь...
Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що прокляну святого Бога,
За неї душу погублю!

Над Трахтемировим високо
На кручі, ніби сироті
Прийшла топитися в глибокім,

В Дніпрі широкому, оттак
Стоїть одним-одна хатина.
З хатини видно Україну
І всю Гетьманщину кругом.
Під хатою дідусь сивенький
Сидить... А сонечко низенько
Уже спустилось над Дніпром.
Сидить, і дивиться, і дума,
А слъози капають. »Гай-гай!«
Старий, промовив: »Недоуми!
Занапали божий рай!
Гетьманщина!...«

І думнєс

Чоло похмаріло:
Мабуть, щось тяжке—тяжкєс
Вимовить хотілось,
Та не вимовив...
»Блукав я по світу чимало,
Носив і свиту і жупан.
На-що вже лихо за Уралом
Оттим Киргізам,—отже й там,
Єй-же Богу, лучше жити,
Ніж нам на Україні!
А може тим, що Киргізи
Ще не христіяни?...
Наробив Ти, Христе, лиха!
А переіначив.
Людий божих?

Котилися

І наші козачі
Дурні голови за правду,
За віру Христову,
Упивались і чужої,
І свої крові...
А получшали? Ба, де то!
Ще гіршими стали!

Без ножа і авто-да-фе
Людей закували,
Та й мордують...

Ой-ой, пани,

Пани христіяни!»

Затих мій сивий, битий тугою,
Поник старою буй-головою.
Вечірнє сонце гай золотило,
Дніпро і поле золотом крило;
Собор Мазепин сяє-біліє,
Батька Богдана могила мріє;
Київським шляхом верби похили
Требрatні давні могили вкрили;
З Трубайлом Альта між осокою
Зійшлись, з'єднались, мов брат з сестрою
І все те, все те радує очи
А серце плаче, глянуть не хоче!

Попроцалось ясне сонце
З чорною землею;
Виступає круглий місяць
З сестрою зорею,
Виступають із-за хмари;
Хмари звеселіли,
А старий мій подивився,—
Сльози покотились.
»Молюсь Тобі, Боже милий,
Господи великий,
Що не дав мені загинуть,
Небесний владико!
Що дав мені добру силу
Пересилить горе,
І привів мене, старого,
На ці святі гори
Одинокий вік дожити,

Тебе восхвалити,
І Твоєю красотою
Серце веселити,
І поховать побитеє
Гріхами людськими,
На горáх отсіх високих,
І вітать над ними!»

Утер слюзи нехолодні,
Хоч не молодії,
І згадував літа свої,
Давнії, благії:
»Де, як, коли і що робилось?
Було що справді, а що снилось?
Які моря перепливав?
І темний гáйок зелененький,
І чорнобривка молоденька,
І місяць з зорями сіяв,
І соловейко на калні
То затихав, то щебетав,
Святого Бога вихваляв.
І все те, все те в Україні!»
І усміхнувся сивий дід:
Бо, може—ніде правди діть—
Було таке, що й женихались,
Та розійшлися, не побрались:
Покинула самого жить,
В хатині віку доживати.
Старий мій знову зажурився;
Ходив довгенько коло хати,
А потім Богу помоливсь,
Пішов у хату ночувати,
А місяць хмарою повивсь.

Оттакій-то на чужині
Сон мені приснився!

Ніби знову я на волю,
На світ народився.
Дай же, Боже, коли-небудь,
Хоч на старість, стати
На тих горах окрадених,
У маленькій хаті;
Хоча серце замучене,
Поточене горем,
Принести і положити
На Дніпрових горах!

1847.

Орська кріпость.

Перводрук: Львівське видання 1867,
т. II, стр. 120—124.

.....♦.....

ІРЖАВЕЦЬ.

Наробили колись Шведи
Великої слави:
Утікали з Мазепою
В Бендери з Полтави;
А за ними й Гордієнко,
Кошовий із Сїчч,
Веде своїх недобитків
Та плаче ведучи,—
Того плаче, що поради
Не подала мати,
Як пшениченьку пожати,
Полтаву достати?
Ой пожали-б, як-би були
Одностайне стали,
Та з Хвастовським полкбівником
Ретмана едіали;

Не стреміли-б списи в стрісі
 У Петра у свата,
 Не втікали-б із Хортиці
 Славні небожата,
 Не спинав би їх прилуцький
 Полковник поганий,
 Не плакала-б Матір Божа
 В Кримі за Україну.

Як мандрували день і ніч,
 Як покидали Запорожці
 Великий Луг і матір-Січ,
 Взяли з собою Матір Божу,
 А більш нічого не взяли,
 І в Крим до хана понесли
 На нове горе—Запорóжжя.

Заступила чорна хмара
 Та білую хмару,
 Опанував Запорожцем
 Поганий Татáрин;
 Хоч позволив хан на пісках
 Новім кошém стати,
 Та не зволив Запорожцям
 Церкву будувати;
 У на́меті поставили
 Образ Пресвятої
 І крадькома молилися...

Боже мій з тобою,
 Мій краю прекрасний, розкошній, багатий!
 Хто тебе не нищив? Як би розказать
 Про якого-небудь одного ма́гната
 Історію-правду, то перелякать
 Саме-б пекло можна! А Данта старого
 Полупанком нашим можна-б здивувать.

І все-то те лихо, все, кажуть, од Бога!
Чи вже-ж йому́ любо людий мордувать?
А за-що сердешну мою Україну?
Що вона зробила? За-що вона гине?
За що її діти в кайданах мовчать?!

Кобзарі нам розказали
Про війни і чвари,
Про тяжке лихоліття,
Про лютії кари,
Що Ляхи нам завдавали,
Як нас розпинали.
Що-ж діялось по Шведчині,—
То й Ляхи-б злякались,
Оніміли-б в переляку
Цяні небораки!
Оттак її воеводи,
Петрові собаки,
Рвали, гризли...

І здалека

Запорожці чули,
Як дзвонили у Глухові,
З гармати ревну́ли,
Як погнали на болото
Столицю робити,
Як плакали по батькові
Голоднії діти,
А як потім на Орелі
Лінійо копали.
І як у тій Фінляндії
В снігу пропадали...
Чули, чули Запорожці
З далекого Криму,
Що конає Гетьманщина,
Неповинно гине;
Чули, чули небожата,

Чули та мовчали,
Бо їм добре на чужині
Мурзи завдавали;
Мордувались сіромахи,
Плакали,—і з ними
Заплакала Матір Божа
Сльозами святими;
Заплакала Милосердна,
Неначе за сином,
І Бог зглянув на ті сльози
І на Україну:
За козацькі і за тії
Пречистії сльози
Побив Петра, побив ката
На наглій дорозі.
Вернулися Запорожці,
Принесли з собою
В Гетьманщину той чудовний
Образ Пресвятої;
Поставили в Іржавиці
В мурованім храмі.
Оттам вона й досі плаче
Та за козаками.

1847.
Орська кріпость.

Перводрук (з проїсками) у львівському
виданні 1867, т. II, стр. 117—119.
Доповнено у праському.

N. N.

О, думи мої! О, славо злая!
За тебе марно я в чужому краю .
Караюсь, мучуся... але не каюсь!
Люблю, як щиру, вірную дружину,
Як безталанну свою Вкраїну!
Роби, що хочеш, з темним зо мною,
Тільки не кидай... В пекло з тобою
Пошкандибаю

Ти привітала

Нерона лютого, Сарданапала,
Ірода, Каїна, Христа, Сократа.
О непотребная! Кесаря—ката
І грека доброго ти полюбила
Однаковісінько,—бо заплатили.
А я убогий, що принесу я?
За що сирому ти поцілуєш?
За пісню—думу: »Ой, гаю мій, гаю?«
І не такі, як я, дармо співають!
І чудно, і нудно, як поміркую,
Що часто котяться голови буй
За тє диво... Мов пси, гризуться
Браті з братами, й не схаменуться...
А тє диво, всіми кохане:
В шинку покритка, а люди—п'яні!...

1847.

Перводрук: Петербурський »Кобзар« 190

Орська кріпость.

Ляхам.

(Присвята Брониславу Залескому).

Ще як були ми козаками,
А унії не чуть було,
Оттам-то весело жилось!
Братались з вольними Ляхами,
Пишались вольними степами;
В садах кохалися, цвілі,
Неначе лілії, дівчата;
Пишалася синами маги,
Синами вольними...

Рослі,

Росли сини і веселили
Старії, скорбнії літа...
Аж поки іменем Христа
Прийшли ксьондзи і запалили
Наш тихий рай, і розлили
Широке море сліз і крові,
А сиріт іменем Христовим
Замордували, срозіяли...

Пошикли голови козачі,
Неначе стоїтана трава;
Україна плаче, стогне-плаче,
За головою голова
До долу пада; кат лютує,
А ксьондз скаженим язиком
Кричить: Te Deum! Allelujah!

Оттак-то, Ляше, друже-брате,
Неситії ксьондзи, маґнати
Нас порізили, розвели;
А ми-б і досі так жили.

Подай же руку козакови
І серце чистеє подай!
І знову іменем Христовим
Ми оновим наш тихий рай.

1847.

Перводрук: Львівське видання 1867, р., т. I,

Орська кріпость.

стр. 57.

.....♦♦.....

Чернець.

(П. А. Куліш).

У Києві на Подолі
Булó колись і ніколи
Не вернеться, що діялось,
Не вернеться сподіване...
Не вернеться...

А я, брате,

Таки буду сподіватись,
Таки буду виглядати,
Серцю жально завдавати.

У Києві на Подолі
Братерська наша воля,
Без холопа і без пана,
Сама собі у жупані
Розвернулася весела;
Оksamитом шляхи стеле
І сдв́абом застилає,
І нікому не звертає.

У Києві на Подолі
Козаки гуляють:
Як ту воду, цебрóм-відрóм
Вино розливають;

Льохи, шинки з шинкарками,
З винами, медáми
Закупили Запорожці
Та й тнуть коряками!
А музика реве, грáє,
Лю́дний звеселєє;
А із Брацтва те бурсацтво
Мовчки виглядає:
Нема го́лій шко́лі волі,
А то-б догоди́ла!...

Кого-ж то́ там з музиками
Люди обсту́пили?

В червоних штáнях оксамі́тних
Матне́ю вулицю мете—
Іде козак. Ох лі́та, лі́та!
Що ви творите? На то-те-ж
Старий ударив в за́каблуки,
Аж весела́ курява. О́ттак!
Та ще й приспівує козак:
»По́ доро́зі ра́к, ра́к,
Нехай́ буде так, так!
А́би́ таки́ молодни́ці
Сі́яти ма́к, ма́к!
Да́м ли́ха за́каблукам,
Да́м ли́ха за́каблам,
Оста́неться́ й пере́дам!

А́ вже-ж ті́й за́каблуки
Набра́лися́ ли́ха-му́ки.
Да́м ли́ха за́каблукам,
Да́м ли́ха за́каблам,
Оста́неться́ й пере́дам!»

А́ж до Ме́лїїгорського Сна́са
Подо́ждо́вав сивни́й,

А за ним і товариство
І ввесь святий Київ.
Дотанцював аж до брами,
Крикнув: »Пугу, пугу!
Привітайте, святі ченці,
Товариша з Лугу!»
Свята брама одчинилась,
Козака впустили;
І знов брама зачинилась
На вік зачинилась
Козакові.

Хто-ж цей сивий
Попрощався з світом?
Семен Палій Запорожець,
Лихом недобитий.

»Ой високо сонце сходить,
Низенько заходить,—
В довгій рясі по келії
Старий чернець ходить.
Іде чернець у Вишгород
На Київ дивитись;
Та посидить у-пригорі,
Та хоч пожуритись.
Іде чернець Дзвонкову¹⁾
У яр воду пити,
Та згадує, як-то тяжко
Було в світі жити!
Іде чернець у келію
Між стіни німії,
Та згадус літа свої,
Літа молодії;
Бере шсьмо святе в руки,

¹⁾ Дзвонковая, криниця прозивається недалеко од монастиря (примітка Шевченка).

Голосно читає,
А думкою старий чернець
Далеко лігає...

І тихнуть Божії слова;
І в келії, неначе в Січі,
Братерство славне ожива,
А сивий гетьман, мов сова,
Ченцеві зазирає в вічі.
Музика... танці... і Бердичів...
Кайдани брязкають... Москва...
Бори, сніги і... Єнісей...
І покотилась із очей
На рясу сльози...

»Бий поклони

І плоть старечу усмирай,
Святе писаніє читай!
Читай, читай та слухай дзвона,
А серцеві не потурай:
Воно тебе в Сибір водило,
Воно тебе ввесь вік дурило;
Приспи-ж його, і занехай
Свою Борзню і Хвастовщину:
Загине все, ти сам загинеш,
І не згадають—щоб ти знав...«

І старець тяжко заривав,
Читав писаніє покинув,
Ходив по келії, ходив,
А потім сів і зажурився:
»Для чого я на світ родився?
Свою Україну любив?«

До утрени завив з дзвіниці
Великий дзвін. Чернець мій встав,

Надів клобук, взяв патерицю,
Перехрестився, чотки взяв...
І за Україну молитись
Святий чернець пошкандибав.

1847. Перводрук: «Основа» 1861, кн. I, стр. 7—10.
Орська кріпость.

.....*.....

Один у другого питаєм:
На-що нас мати привелá?
Чи для добра, чи то для зла?
На-що живем? Чого бажаєм,
І не дознавшись уміраєм,
І покидаємо діла?

Які ж мене, мій Боже милий,
Діла осудять на землі?
Бодай ті діти не росли,
Тебе, святого, не гнівили,
Що у неволі народились
І стид на Тебе понесли!

1847. Перводрук: «Народное Чтеніє» 1859,
Орська кріпость. кн. 6, стр. 133.

.....*.....

Самому чудно, а де-ж дітись?
Що діяти і що почать?
Людий і долю проклинять—
Не варт, ей Богу! Як же жити
На чужині, на самоті?

І що робити в-заперті?
Як-би кайдани перегризти,
То гриз по-троху-б... Так не ті,
Не ті їх ковалі кували,
Не так залізо гартували,
Щоб перегризти...

Горе нам,
Невольникам і сиротам,
В степу безкраїм за Ура́лом!

1847.
Орська кріпость.

Перводрук: «Львівське видання» 1867 р.,
т. II, стр. 220.

.....❖.....

Ой стрічечку до стрічечки
Мережаю три нічечки,
Мережаю вишиваю,—
У неділю погуляю!

Ой плахточка-червчаточка,—
Дивуйтєся, дівчаточка!
Дивуйтєся, парубкі,
Запорожські козаки!

Ой дивуйтєсь, лицяйтєся,
А з иншими вінчайтєся,—
Подавані рушникі...
Оттаке-то, козаки!

1847.
Орська кріпость.

Перводрук: Львівське видання 1867 р.,
т. II, стр. 220—221.

.....❖.....

ХУСТИНА.

Чи то на те Божя воля?
 Чи така їй доля?
 Росла в наймах, виростала,
 З сиротою покохалась;
 Неборак, як голуб, з нею,
 З безгаланною своєю,
 Од зіроньки до зіроньки
 Сидять собі у вдівоньки,—
 Сидять собі, розмовляють,
 Пречистої дожидають.
 Діждалися...

З Чигирину

По всій славній Україні
 Заревлі великі дзвони,
 Щоб сіддали хлопці коні,
 Щоб мечі-шаблі гострили
 Та збирались на весілля,
 На веселе погуляння,
 На криваве залицання.

У неділеньку та ранесенько
 Сурми-труби вийгравали;
 В поход у дорóгу славні компанії
 До схід сонечка рушали.
 Випровожала вдова свого сина,
 Ту єдиную дитину,
 Випровожала сестра свого брата,
 А сірому—сиротина.
 Випровожала: коня напувала
 До зірниці із криниці,
 Виносила зброю, шаблю золотую
 І рушницю-гаківницю,

Випровожала три поля, три милі,
Прощалася при долині,
Дарувала шиту шовками хустину.
Щоб згадував на чужині.

Ой хустино-хустиночко,
Мережана-шита!
Тільки й слави козацької—
Сіделечко вкрити!

Вернулася, журилася,
На шлях битий дивилася,
Квітчалася, прибіралась,
Що-день божий сподівалась,
А в неділеньку ходила
Виглядати на могилу.

Мина літо, мина й друге;
А на третє—линуть
Преславнії компанійці
В свою Україну.
Іде військо, іде й друге,
А за третім з-тиха—
Не дивися, безталанна!
Везуть тобі лихо:
Везуть труну дубовую,
Китайкою криту,
А за нею з старшиною
Іде, в чорній свиті,
Сам полковник компанійський,
Характерник з Січи;
За ним ідуть есаули,
Та плачуть ідучи.
Несуть пани есаули
Козацькую збрую:
Панцир битий порубаний,

Шаблю золотую,
Три рушніці-гаківниці
І три самопали.
А на зброї козацькая
Кров цозасихала.
Ведуть коня вороного,—
Розбиті копита,
А на йому сиділочко
Хустиною вкрите.

1847.

Перводрук: «Хата» Куліша (1860

Орська кріпость.

стр. 86—89.

А. О. Козачковському.

Давно те діялось! Ще в школі,
Таки в учителя-дяка,
Гарненько вкраду пятака
(Бо я було трохи не голе,—
Таке убоге), та й куплю
Паперу аркуш, і зроблю
Маленьку книжечку; хрестами
І визерунками з квітками
Кругом листочки обведу,
Та й списую »Сковороду«,
Або »Три царіє со дари«;
Та сам собі у буряні,
Щоб не почув хто, не побачив,
Виспівую, було, та плачу...

І довелось знов мені
На старість з віршами ховатись,

Мережать книжечкі, співати
І плакати у буряні,—
І тяжко плакати!

І не знаю,
За-що мене Господь карає...
У школі мучилось, росло,
У школі й сивіть довелось,
У школі дурня й поховають;
А все за того пятака,
Що вкрав маленьким у дядка,
Оттак Господь мене карає....

Ось слухай же, мій голубе,
Мій орле-козаче,
Як конаю я в неволі,
Як я пужу світом!
Слухай, брате, та наuczай,
Своїх малих діток.—
Наuczай їх, щоб не вчилсь
Змалку віршувати.
Колн-ж яке покваніться,
То нищечком, брате,
Нехай собі у куточку
Віршус і плаче
Тихесейко, щоб Бог не чув.
Щоб і ти не бачив;
Щоб не довелось, брате,
І йому каратись,
Як я тепер, у неволі
Караюся, брате!...

Непаче злодій, по-за валами
В недлю крідуся я в поле,
Таємн ванду по над Уралом
На степи широкі мов на волю,
І б'ється побіте

Серце стрепенеться,
Мов рибонька над водою,
Тихо усміхнеться,
І полине голубкою
По-над чужим полем,—
І я ніби оживаю
На полі, на волі.
І на гору високою
Вихожу, дивлюся,
І згадаю Україну—
І згадать боюся...
І там степи, і тут степи,
Та тут не такі:
Руді, руді, аж червоні;
А там голубії,
Зеленії, мережані
Нивами, ланами,
Високими могилами,
Темними лугами...

А тут бурян, піски, талі,
І хоч-би на сміх де могила
О давнім-давні говорила...
Неначе люди не жили!

.
Од сдокон-віку і до-нині
Ховалась од людей пустиня,
А ми таки її знайшли;
Уже й твердині поробили,
Затого будуть і могили—
Всього наробимо колись!...

О моя доле! Моя країно!
Коли я вирвусь з цієї пустині?
Чи може (криї Боже!)
Тут і загину,
І почорніє червоне поле...?

— »Айда в казарми! Айда в неволю!«
Неначе крикне хто надо мною,—
І я прокинусь. По-за горою
Вертаюсь, крָдуся по-над Ура́лом,
Неначе злодій той, по-за валами.

Оттак я, друже мій, святкую
Оттут неділеньку святую!
А понеділок?

Друже-брате!
Приходить ніч в смердячу хату,
Осядуть думи, розібють
На стократ серце і надію,
І те, що вимовить не вмію...
І все на світі проженуть,
І спинять ніч: часи літами,
Віками глухо потечуть;
І я кровавими сльозами
Не раз постелю оможу́.

Не малодушіє в неволі
В-ночі сльози точить,
А гріхи мої великі
Вилитися хочуть.
Не виллються, не покинуть
Душу катувати...
Страшно мені, друже-брате,
Смерті сподіватись!...

Перелічу́ і дні і літа:
Кого я? де? коли любив?
Кому яке добро зробив?
Нікого в світі, нікому в світі,
Неначе по́ лісу ходив.
А малась воля, малась сила!
Та силу позички зносили,
А воля в гостях упи́лась,

В степу, небога, заблудила
Та й упиваться зареклась.
Не поможе, милий Боже!
Як то кажуть люде:
»Буде каяття на світі,
Вороття не буде...«

Благаю Бога, щоб світало:
Мов волі, сонця, світу жду.
Цвіркун замовкне, »зорю« бють—
Благаю Бога, щоб смеркало!
Бо на позорище ведуть
Старого дурня муштрувати,
Щоб знав, як волю шанувати,
Щоб знав, що дурня всюди бють.
Так день—і тиждень так мин:
І може, друже мій, оттак
Минуть останнії літа!...
Як перед Богом сповідаюсь:
За правду на світі караюсь
І не клену долі,
Тільки Господа благаю:
»Не дай, Боже, в чужім краю
Згинуть у неволі!...«

Минають літа молодії;
Минула доля, а надія
В неволі знову—за своє,
Зо мною знову лихо діє
І серцю жалью завдає.
А може ще добро побачу?
А може лихо переплачу,
Води Дніпрової наплюсь,
На тебе, друже, подивлюсь?
І, може, в тихій твоїй хаті
Я буду знову розмовляти

З тобою, друже мій?...

Боюсь,

Боюся сам себе спитати:

Чи се коли сподіється?

Чи може вже з неба

Подивлюсь на Україну,

Подивлюсь на тебе?...

А іноді так буває,

Що й сльози не стане,

І благав би я о смерті—

Так тая Україна,

І Дніпро крутоберегий,

І ти, друже-брате,

Не даєте мені Бога

О смерті благати!

1847.

Орська кріпость.

Перводрук: Львівське видання 1867 р.,

т. I, стр. 192—196.

.....✱.....

МОСКАЛЕВА КРИНИЦЯ.

(Я. КУХАРЕНКУ¹⁾).

»Не варт, їй Богу, жить на світі!...«

»То йди топись...«—»А жінка, діти?...«

»Отож-то, бачиш, не бреші!

А сядь лишень та напиши

Отсю бувальщину,—то може

Інако скажете, небоже!

Пиши оттак: »Булó

Село...«

¹⁾ Перша редакція.

Та щоб не лізти на чужину,
Пиши: »у нас на Україні.

А в тім селі вдова жилá,

А у вдові дочка булá

І син семиліток...

Добро, мавши діток,

У розкоші, хвалиш Бога...

А вдові убогій,

Мабуть, не до його,

Бо залили за шкуру сала,—

Трохи не пропала:

Думала—в черниці

Або йти топиться,—

Так жаль маленьких діток стало:

Звичайно, мати, що й казати!

Та, може, снівсья такий й зять

(Бо вже Катруся підростала)...

Чи вже-ж їй вік продівувати,

Зносити брівоньки ні за-що?

Ні, дівонька вона не та!

Таки-ж у тім селі, трудящий

(Бо всюди сироти—ледащо)

У наймах виріс сиротá,

Неначе батькова дитина!

То сьак, то так,

Придбав сірома грошенят,

Одежу справив, жупаніну,

Та ні відсіль і ні відтіль—

На ту сирітську копійчину

Купив садочок і хатину,

Подякував за хліб, за сіль

І за науку добрим людям,

Та до вдовівни навпростець

Шелесть за рушниками!

Не торгувались з старостами
(Як те буває між панами),
Не торгувавсь і пан-отець
Усім на диво та на чудо,—
За три копи звінчав у будень!...

Просохли очі у вдові.
Оттак-то друже мій, живи,—
То й весело на світі буде.
І буде варт на світі жити,
Як матимеш кого любити.
Хоч кажуть от ще що, небоже:
Себе люби, то й Бог допоможе!
А доведеться умірати? •
Здихать над грішми? Ні, небоже!
Любов—Господня благодать!
Люби-ж, мій друже, жінку, діток,
Діли з убогим заробіток,
То легше буде й зароблять!»

Спочинем трохи, поговорим...
Що, ярина ще не зійшла?

Другий.

Та де та ярина взялась?
У мене ще на жито орють.
Оттим-то й ба, що живе́тє
Відко́ли, дядьку, а не чули,—
А може й чули, та забули,—
Журнал друкують...

Перший.

Те-те-те!

Другий.

Та що ви думаєте: польський
Або »Хазяїн« той московський?

Не та ловись! Журнал *Реву*,
Чи те... *Ла-Мод*,—купив для Паші
Торік в Ромні...

Перший (нишком).

Так от як наші!
Не чув, як на світі живу!...

Другий.

У са́мому томú журна́лі
Моя Паше́га начитала,
Як Німці сіяли траву,
А потім вижали серпами!
І все написано стихами,
Та не такими, як у нас...

Перший.

Як би ти, брате, свині пас...
За слово вибачай!

Другий (мов не чує).

Гей, хлопча!

(Ходить, посвистує, а потім співає):

»Хлопча, молодче,
З карими очима!
На-що тобі жінка—
Камінь за плечима!...«

Перший.

Та годі вже тобі співать!

Другий.

Що, може, хочете кончать?
А я, признаться, думав—теб...

Перший.

А я—так думаю ине:
Що ви́псмо та поснемо́,

А там і ладу не дамó.
Сідай лиш та пиши, небоже,
Та кончимо, як Бог поможе!

»Одружились небожата.
Дивувались люди:
Як-то вони, ті сироти,
На світі жить будуть?
Минає рік, минув другий,
Знову дивувались,
Де в тих сиріт безталанних
Добро теє бралось?
І в коморі, і на дворі,
На току й на ниві;
І дітóчки, як квітóчки,
Й самі чорнобриві,
У жупанах похожають,
Старців закликають
На обіди, а багаті—
То й так не минають.
Не минали себелюби;
Та все жалкували,
Що сироти таким добром
Старців годували!
»Коли гниє, то спродали-б:
Адже-ж у їх діти!...«
Ось слухай же, що то роблять
Заздрощі на світі
І непáтля голóдная!
Ходили, ходили,
Покн в-ночі, жалку́ючи,
Хату запалили...
Нехай би вже бóли непевні
Які вельможі просвіщенні,
То і не жаль було-б,—чи так?
А то сірісінький сіряк

Оттак лютує...

Тяжко, брате,
Людий на старість розпізнати,
А ще гірше—з-замолоду
Гадину кохати:
Очарує зміїними
Карими очима...
А, пек тобі! Забув, дурню,
Що смерть за плечима?

До стебл'а все погоріло,
І діти згоріли,
А сусіди,—і багаті,
І вбогі,—раділи.
Багатії, бач, раділи,
Що багатіші стали,
А вбогії тому раді,
Що з ними зрівнялись!
Посходились жалкувати,
Жалю завдавати:
»Шкода, шкода! Як би знаття—
Копійчину-б дбати,
То все-б таки не так воно...
А що пак, Максиме!
(Бо його Максимом звали)
Попродай скотину,
Та ходи до мене в найми:
Що буде, те й буде!
Будем знов чумакувати,
Поки вийдем в люде,
А там знову...«

Подякував
Максим за пораду.
— »Побачу ще, як там буде;
Коли не дам ради,
То тоді вже, певне, треба

Іти в найми знову...
Де то моя Катерина,
Моя чорноброва!...
Вона мене все радила,
І тепер порадить!...»

Та остання ся рада
На віки завадить...
Воли твої і корови
Разом поздыхали,
А Катруся з москалями
Десь помандрувала.

Тепер оттак пиши, небоже.
»Максим подумав, пожурився,
А потім Богу помолився,
Промовив двічі: »Боже, Боже!«
Та й більш нічого.

Од цариці
Прийшов ука́з—лобі голить.
»Не дав вдовинці утопиться,
Не дам же й з торбою ходить!«
Сказав Максим,—і ґрунт покинув;
Бо вдовиного, бачиш, єща
В прийом громада повезла.
Такі-то темні діла
Творяться нишком на сім світі!
А нас, ширьменних, треба-о бити,
Щоб не кричали: зах, Аллах!...
Не варт, не варт на світі жити!...
А чом пак темні не кричать?...

Другий.

Хіба-ж живуть вони і ширьмен,
Як ви сказали, омиждать,
Любов

Перший.

...Що, що? Недочуваю!...

Другий.

Вони, каж́у вам, прозябають,
Аб́о, по-вашому, ростуть,
Як та капуста на городі.

Перший.

Оттак, по-вашому,—ну, годі-ж!
Нехай собі і не живуть...

А все, скаж́у таки: як хочеш,
А ви їм жить не да́те,
Бо ви для себе живе́те,
Заплющивши письменні очі.

Другий.

Отже як будем так писать,
То ми́ й до вечора не ко́нчим.
Ну, де той безталанний зять?

Перший.

Вернувсь вдовіченко до-дому,
А зять пішов у москалі;
Не жаль було́ його нікому,
Та ще́ й сміялись у селі!

Отже, да́лебі, не знаю,

Чи вона верталась,

Катерина, до матері,

Чи так і пропала?

Була́ чутка, що стрижену

В Умані водили

По вулицях: украла щось...

Потім утопи́лась.

Та все-то те,—знаєш, люди

Втоплять і задушать,—

А може то така правда,

Як на вербі груші.
Знаю тільки, що про неї
І пісню проклали,—
Я чув тоді, на досвітках
Дівчата співали:

»Шелесь, шелесь по дубині,
Шапкї хлопці погубили;
Тільки наймит не згубив,
Удовівну полюбив...«

Соромітна... нехай їй лихо!

Минали літа тихо-тихо,
(Оттак пиши),—і за гріхи
Карались Господом Ляхи,
І пугав Пугач над Уралом,
Пійти в одах вихваляли
Войну й царицю,—тільки ми
Сиділи нишком, слава Богу!

Після великої зими
Вернувся і Максим безногий:
В поході, каже, загубив—
Та срібний хрестик заробив!
Чого він придібав? Нема в його хати,
Ні сестри, ні брата, нікого нема.
Чого-ж він приплентав? А хто його зна!
Чи чув ти, що кажуть: легше умірати
Хоч на пожарині в своїй стороні,
Ніж в чужій—в палатах! Чи чув ти? Ба ні...

Другий.

Ей, дядечку! Швидче будемо писати,
Бо хочеться спати і вам, і мені...

Перший.

Зажурився москаль-каліка:
Де йому подітись?
Вдовіченко в пікінерах,

Вдова на тім світі!
До кого-ж він прихїлється?
До перезімує?
Уже осінь; незабаром
Зіма залітує.
Нема йому в світі долі:
Полинула в поле...
Попросився. зімувати
До дяка у школу,
Бо таки й письма, спасбі,
Москалі навчили.
І в косі був, бо й москалі
Тоді, бач, носили
Сиві коси з кучерями
Усі до одного—
І борошном посипали,
Бог їх зна для чого?...
Максим,—таки як письменний,—
Булó, помагає.
І на клиросі дякові,
І псалтир читає
Над покойними, й хавтури
З школярами носить,
А в Пилипівку, сірома,
Христа-ради просить.
(Нічого: знай, своє пиши,
Та перед людьми не бреш!)
Хоч би тобі лихе слово
Почув хто од його!
»І талан, і безталання—
Все, каже, од Бога!
Ані охне, ні заплаче,
Неначе дитина.
І собаки не кусали
Москаля Максима;
А в неділю або в свято,

Мов причепуріться,
 Шкандибіає на вдовину
 Пустку подивиться.
 Сяде собі у садочку,
 І вдову згадає,
 І за її грішну душу
 Псалтир прочитає.
 Катерину «о здоров'ї»
 Тихенько помяне,
 Утре сльози: «все од Бога!»
 Й веселенький стане.
 А в Петрівку і в Спасівку
 Не спочине в школі,—
 Бере заступ і лопату,
 Шкандибає в поле.
 І край шляху, при долині—
 Отже не вгадаєш,
 Що каліка виробляє?—
 Криницю копає!
 Та й викопав.

На те літо
 Криницю святили—
 На самого Маковія,
 І дуб посадили
 На прикмету проїзжачим.
 А на друге літо
 Москаля вже неживого
 Найшли в балці діти
 Коло самої криниці:
 Вийшов подивиться
 Останній раз, сіромаха,
 На свою криницю.

Громадою при долині
 Його поховали,
 І долину, і криницю

На память назвали
Москалевою.

На Спаса

Або Маковія
І досі там воду святять;
І дуб зеленіє.
Хто йде, їде,—не минають
Зеленого дуба:
В холодóчку посідають,
Та тихо, та любо,
Пючи воду погóжую,
Згадують Максима...

Оттак живіть, недоуки,
То й жить не остине!

1847.

Орська кріпость.

Перводрук: (по першому рукопису)
у праському виданні, т..II, стр. 155—165.

.....♦♦.....

Привикне, кажуть, собака за возом
бігти, то біжить і за са́йми.

То так і я тепер нишú:
Папір тільки, чорнило трачу..
А перш (їй-Богу, не брешú!)
Згадаю що, чи що набачу,
То так утну́, що аж заплачу,
І піби сам перелечú
Хоч на годину на Вкраїну;
На неї глянú, подивлѣсь,
І мов добро кому зроблю́,
Так любо серце одночине.
Як-би сказати, що не люблю.

Що я Україну забуваю,
Або лукавих проклинаю
За те, що я тепер терплю,—
Єй-Богу, братія, прощаю
І Милосердному молюсь,
Щоб ви лихим чим не згадали;
Хоч я вам кривди не робив,
Та все таки між вами жив,
То може де-що і осталось.

1847.
Орська кріпость.

Перводрук: Львівське видання, 1867 р.,
т. II, стр. 224.

.....♦♦.....

А нумо знову віршувать!
(Звичайне, нишком!) Нумо знову,
Поки новінка на основі,
Старінку божу лицювать,
А сіріч—як би вам сказать,
Щоб не збрехавши? нумо знову
Людій і долю проклинать!
Людий за те, щоб нас знали
Та нас шанували,—
Долю за те, щоб не спала
Та нас доглядала.
А то, бач, що наробила:
Кинула малого
На розп'ятті, та й байдуже!...
А воно убоге,
Молодес, сивоусе—
Звичайне, дитина!
І подібало тихенько
По-під чужим тном

Аж за Урал. Опинилось
 В пустині, в неволі...
 Як же тебе не проклинають,
 Лукавая доле?
 Не прокляну-ж тебе, доле,
 А буду ховатись
 За валами, та нищечком
 Буду віршувати,
 Нудить світом, сподіватись
 У гості в неволю
 Із-за Дніпра широкого
 Тебе, моя доле!

Початок 1848 року.
 Орська кріпость.

Перводрук: Львівське видання 1:
 т. II, стр. 225.-

.....♦.....

У Бога за дверми лежала сокира.
 (А Бог тоді з Петром ходив
 По світу, та дива творив.)

А кайзак, на хірю
 Та на тяжке лихо,
 Любенько та тихо
 І вкрав ту сокиру,
 Та й потяг по дрова
 В зелену діброву;

Древину вибравши, та й пішов
 Як ви, веться сокира з рук
 Пішла по лісу кодовина!

Аж страх, аж жаль було дивитися
 Дубі і всякі дерева
 Великілітні, мов трава
 В покоси стелиться: а з йру

Встає пожár, і диму хмара
 Святее сонце покрива.
 І стала тьма, і од Ура́лу
 Та до Тингіза, до Аралу¹⁾
 Кипіла в озерах вода.
 Палають села, городá,
 Ридають люди, виють звірі
 І за Тобóлом у Сибірі
 В спігах ховаються. Сім літ
 Сокира божа ліс стинала,
 І пожаріще не вгасало,
 І мерк за димом божий світ.

На восьме літо у неділю,
 Неначе ляля в льолі білій,
 Святее сонечко зійшло.
 Пустиня циганом чорніла:
 Де город був або село—
 І головній уже не тліла,
 І поніл вітром рознесло,
 Билини навіть не осталося;
 Тільки одним-одно хиталося
 Зелене дерево в степу.

Червоніє по пустині
 Червона глина та печі́на,
 Бурян колючий, та будяк,
 Та инде тирса з осокóю
 В яру чорніє під горою;
 Та дикий николі кайзак
 Тихенько ви́їде на гóру,
 На тім захплім верблюді.
 Непевне діється тоді:
 Мов степ до Бога заговорить,
 Верблю́д заплаче, і кайзак

¹⁾ Аральське море (Прим. Шевченка).

Понурить голову і глянє
На степ і на Кара-бутак¹⁾.
Сингіч-агач²⁾ кайзак вспомяне,
Тихенько спуститься з гори
І згине в глиняній пустині.
Одним-єдине при долині,
В степу край дороги,
Стоїть дерево високе,
Покинуте Богом;
Покинуте сокирою,
Огнем испалиме,
Шепочеться з долиною
О давній годині.
І кайзак не минають
Дерева святого,
На долину заїзжають,
Дивуються з його,
І моляться і жертвами
Дерево благають,
Щоб парости розпустило
У їх біднім краю.

1848.
Орська кріпость.

Перводрук: Кожанчиківське видання
і Львівське 1867 р., т. II, стр. 206—208.

¹⁾ Невеличка річка. (Прим. Шевченка).

²⁾ Одно дерево. (Прим. Шевченка).

ВАРНАК.

Тиняючись на чужині
 По-над Елєком, стрів я діда
 Вельмі старого—наш земляк
 І недомучений варнак
 Старий той був. Та у неділю,
 Якось у полі ми зустрілись
 Та й забалáкались.

Старий
 Згадав свою Волинь святую
 І волю-долю молодую,
 Свою бувальщину. І ми
 В траві за вáлом посідали,
 І розмовляли, сповідались
 Оден другóму. »Довгий вік!
 Старий промовив. »Все од Бога,
 Од Бога все! А сам нічого
 Дурний не вдіє чоловік!
 Я сам, як бачиш, марне, всує
 Я сам занівечив свій вік.
 І ні на ко́го не жалкúю,
 І ні у кого не прошú я,
 Нічо́го на́ світі. Оттак,
 Мій сину, друже мій єдиний,
 Так і загíну на чужіні,
 В неволі.«—

І старий варнак
 Заплакав нишком.—Сивий брате!
 Поки живе надія в хаті,—
 Нехай живе: не виганяй!

Нехай пустку нетоплену .

Иноді нагріє,
 І потечуть з очий старих

Сльози молодії;
 І уमितес сльозами,
 Серце одпочине,
 І полине із чужини
 На свою країну!

»Багато де-чого не стало,«—
 Сказав старий: »Води чимало
 Из Ікви в море утекло.
 Над Іквою було село;
 У тім селі, на безталання
 Та на погибель, виріс я...
 Лихая доленько моя!
 У нашої старої пані
 Малії паничі були,—
 Таки однілітки зо мною.
 Вона й бере мене в покої
 Синкам на вигранку. Росли,
 Росли панята, виростали...
 Як ті щенята, покусали
 Не одного мене малі.

»Ото-ж і вчити почали
 Письму панят. На безголова
 І я учуся. Слізьми, кровю
 Письмо те полилося! Нас,
 Дешевших панської собаки,
 Письму учить? Молитись Богу,
 Та за ралом спотикатись,
 А більше нічого
 Не повинен знать невольник—
 Така його доля!...
 Ото-ж і вивчився я, виріс,
 Прошу собі волі;
 Не дає—і в москалі,
 Проклята, не годить.

Що тут на світі робити?
Пішов я до рала...
А паничів у гвардію
Поопреділяли.

»Година тяжкая настала,
Настали тяжкії літа!...
Ото-ж працію я за ралом;
Я був убогий сирота,
А у сусіда виростала
У наймах дівчина.

І я—

О, доле, доленько моя!
О, Боже мій! О, мій єдиний!
Воно тоді було дитина,
Воно... Не нам Твої діла
Судить, о Боже наш великий!
Ото-ж вона мені на лихо
Та на погибель підросла.
Не довелось і надивитись...
А я вже думав одружитись,
І веселитися, і жити,
Людий і Господа хвалить.
А довелося...

»Накупили

І краму, й пива наварили,—
Не довелося тільки пити.
Старої пані бахур сивий
Окрав той крам, розлив те пиво,
Пустив покриткою... Дарма!
Минуло... годі!... Не до-ляду
Тепер і згадувать! Нема,
Нема!... Минулося, пропало!...
Покинув ниву я і рало,
Покинув хату і горід,—

Усе покинув. Чорт нарадив,—
Пішов я в писарі в громаду.

»То саяк, то так минає год.
Пишú собі, з людьми братаюсь,
Та добрих хлопців добіраю.
Минув і другий... Паничі
На третє літо поз'їзжались,
Уже засватані.

Жили,
В дворі гуляли, в карти грали,
Свого весілля дожидали,
Та молодих дівчат в селі,
Мов бугаї, перебірали—
Звичайне, паничі!

Ждемо,
І ми ждемо того весілля...

»Отó-ж у клечальну неділю
Їх і повінчано обох,
Таки в домашньому костьолі:
Вони Ляхи були, Ніколи
Нічого кращого сам Бог
Не бачив на землі великій,
Як молодії ті були...
Заграла вéсело музика,—
Їх із костьола повелі
В возобновленні покої...
А ми й зостріли їх, і всіх—
Княжат, панят і молодих—
Всіх перерізали. Рудою
Весілля вмилося! Не втік
Ні-же єдиний католік,—
Всі полягли, мов поросята
В багні смердячому. А ми,
Упоравшись, пішли шукати

Нової хати; і найшли
Зелену хату і кімнату
У гаї темному. В лугах,
В степах широких, в байраках
Крутих, глибоких—всюди хата!
Було де в хаті погуляти
І одпочити де було.

»Мене господарем обрали;
Семя моя що-день росла,
І вже до сотні доростала.
Мов пороссяча, кров лилась!
Я різав все, що паном звалось,
Без милосердя і зла,
А різав так...

І сам не знаю:
Чого хотілося мені?
Ходив три роки я з пожами,
Неначе пияний той різник.
До слез, до крові, до пожегу—
До всього, всього я привик.
Було, мов жабу ту, на спісі
Спечеш дитину на огні.
Або палянку білолицю
Розіпнеш голу на коні,
Та її пущиш в степ...
Всього тоді, всього бувало—
І все докучило мені.

Одурів я. Тяжко стало
У вертемах життя;
Думав сам себе зарізати,
Щоб не нудить світом,
І зарівав би... Та диво,
Диво дивне сталось
Надо мною, недолудом.

Вже на світ займалось...
 Вийшов я з ножем в халяві
 З Броварського лісу,
 Щоб зарізатись; дивлюся,—
 Мов на небі висить.
 Святий Київ наш великий!
 Святим дивом сяють
 Храми божі, ніби з сáмим
 Богом розмовляють.
 Дивлюся я, а сам млію...
 Тихо задзвонили
 У Києві, мов на небі...
 О, Боже мій милий!
 Який дівний Ти!...

Я плакав,

До полудня плакав...
 Та так мені любо стало!
 І малого знаку
 Нудьги тії не осталось,—
 Мов переродився...
 Подивився кругом себе—
 І, перехрестившись,
 Пішов собі тихо в Київ
 Святим помолітись,
 Та судá—судá людського
 У людей просити.»

1848.

Орська кріпость.

Перводрук: Львівське видання 1867 р.

т. II, стр. 162—169.

.....❖.....

Ой гляну я, подивлюся
 На той степ, на поле:
 Чи не дасть Бог милосердний
 Хоч на старість волі?

Пішов би я в Україну,
Пішов би до-дому:
Там би мене привітали,
Зраділи-б старому;

Там би я спочив хоч мало,
Молившися Богу;
Там би я... та шкода й гадки:
Не буде нічого!...

Як же його у неволі
Жити без надії?
Навчіть мене, люди добрі,
А то одурію!

1848.
Орська кріпость.

Перводрук: Львівське видання 1867 р.,
т. II, стр. 226.

.....♦.....

Та не дай, Господи, нікому,
Як мені тепер старому,
У неволі пропадати,
Марне літа коротати.

Ой пійду я степом-лугом
Та розважу свою тугу
— »Не йди!—кажуть: з цеї хати
Не пускають погуляти!«

1848.
Орська кріпость.

Перводрук: Львівське видання 1867 р.,
т. II, стр. 227.

.....♦.....

ЦАРІ.

Старенька сестро Аполлона!
 Як-би ви часом, хоч на час,
 Придїбали таки до нас,
 Та, як бувало во дні оні,
 Возвісили-б свій божий глас
 До оди пишно-чепурної,
 Та й заходилися-б обоє
 Царів, абб-що, воспівать!
 Бо як по правді вам сказать,
 То дуже вже й мені самому
 Обридли тії мужики,
 Та паничі, та покриткі:
 Хотілося-б зігнать оскому
 На коронованих главах,
 На тих помазанниках божих.
 Так що-ж? Не втну! А як поможеш
 Та як покажеш, як тих птах
 Скубуть і пáтрають, то може
 І ми-б подержали в руках
 Свято-помазану чуприну.
 Покиньте-ж свій святий Парнас,
 Придибайте хоч на годину,
 Та хоч старенький божий глас
 Возвисьте, дядино! Та ладом,
 Та добрим склáдом, хоч на час,
 Хоч на годиночку у нас
 Ту короновану громаду
 Покажем зпéреду і ззаду
 Незрячим людям. В добрий час
 Заходимось, моя порадо!

I.

Не видно нікого в Ієрусалимі;
Вратá на запорі, неначе чумá
В Давідовім граді, Господом хранимим,
Засіла на стóгнах. Ні, чуми нема!
А гірша, лихая та люта година
Покрила Ізраїль: царева война!

Цареві князі, і всі сили,
І óтроки, і весь нарóд,
Замкнувши в гóроді ківот,
У поле вийшли худосилі,
У полі бились, сиротили
Маленьких діточок своїх;
А в городі младії вдови
В своїх світлицях, чорноброві,
Запершись плачуть, на малих
Дітий взираючи. Пророка,
Свого неситого царя,
Кленуть Давида сподаря.
А він собі, узявшись в бóки,
По кровлі кéдрових палат
В червленій ризі похожає,
Та, мов котюга, позирає
На сало, на зелений сад
Сусіди Гурія.

А в саді,
В своїм веселім вертограді,
Вирсавія купалася,
Мов у раї Єва,
Подружїє Гурієве,
Рабиня царева;
Купалася собі з Богом,
Моно біле мила,

І царя свого святого
У дурні пошила...

На дворі вже смёркло, і тьмою повітій
Дрімає, сумує Ієрусалім.

В кедрових палатах, мов несамовитий,
Давид похожає, і—о цар неситий!

Сам собі говорить: »Я... Ми повелим!...

Я цар над божіім народом,
І сам я—Бог в моїй землі,
Я—все!...«

А трохи згодом

Раби вечерю принесли

І кінву доброго сікеру.

І цар сказав, щоб на вечерю

Раби рабиню привели,

Таки Вирсавію... Нівроку—

До божого царя-пророка

Сама Вирсавія »приспѣ«...

І повечеряла, й сікеру

З пророком випила, й пішла

Спочити трохи по вечері

З своїм царем.

І Гурій спав;

Йому, сердешному, й не снилось,

Що дома нищечком робилось,

Що з дому цар його украв

Не золото, не сребро,

А лучшее його добро,

Його Вирсавію украв.

А щоб не знав він тії шкоди,

То цар убив його, та й годі!...

А потім цар перед народом

Заплакав трохи, одурив

Псалмом старого Анафана,

І знов веселий, знову п'яний
Коло рабині заходівсь.

Оттак святі царі живуть!
А як же прості? Я не знаю,
І раю вам цього не знать,
Та ні у ко́го не пита́ть,
Щоб не завади́ло, буває...

II.

Давид, святий пророк і цар,
Не дуже був благочестивий.
Була дочка в його́ Фамар
І син Амон. І це не диво:
Бувають діти і в святих,
Та не такі, як у прості́х,
А ось які...

Амон щасливий,
Вродливий первенець його́,
Лежить, нездужає чогось.
Давид стенає та ридає,
Багрянну ризу роздирає,
І сипле попіл на главу:
»Без тебе я не поживу́
І дня єдиного, мій сину,
Моя найкращая дитино!
Без тебе сонця не узрю,
Без тебе я умру, умру!«
І йде ридаючи до сина,
Аж тюпає, немов біжить.
А той, бугай собі здоровий,
У храміні своїй кедровій
Лежить,—аж стогне, та лежить:
Кепкує з дурня; аж голосить,

Аж плаче, бідний, батька просить,
Щоб та Фамар сестра прийшла:
»Драгий мій отче і мій царю!
Вели сестрі моїй Фамарі,
Щоб коржика мені спекла,
Та щоб сама і принесла,
То я, вкусив його, возстану
З одра недуга...«

В-ранці рано
Фамар спекла і принесла
Опріснок братові. За руку
Амон бере її, веде
У темну храмину, кладе
Сестру на ліжко. Ламле руки
Сестра, ридає, і рвучись
Кричить до брата: »Схаменись!
Амоне, брате мій лукавий!
Єдиний брате мій! Я... я—
Сестра єдина твоя!
Де дінусь я? де діну славу;
І гріх, і стид? Тебе самого
І Бог і люди прокленуть!
Не допомгло такі нічого!...

Оттак царевичі живуть,
Пустуючи на світі.
Дивітесь, людські діти!...

III.

І поживе Давид на світі
Не малі літа.
Одрах старий, і покривали
Многими ризами його,
А все-таки не нагрівали

Котюгу блудного сьогó.
 От óтроки й доміркувались,
 Як нагрівать царя свого
 (Натуру вовчу добре знали),
 Та, щоб нагріть його, взяли,
 Царевен паче красотою,
 Дівчат старому навели—
 Да гріють кровю молодою
 Свого царя! І розійшлись,
 Замкнувши двері за собою...

Облизавсь старий котюга
 І розпустів сліни,
 І пазурі простягає
 До Самантянини;
 Бо була собі на лихо
 Найкраща між ними,
 Між дівчатами,—мов крин той
 Зельний при долині
 Між цвітáми. Ото-ж вона
 І гріла собою
 Царя свого, а дівчата
 Грались між собою
 Голісінькі. Як там вона
 Гріла, я не знаю;
 Знаю тільки, що цар грівся
 І... і »не позна ю«.

IV.

По двóру тихó походить
 Старий веселий Рогволод;
 Дружина, óтроки, нарód
 Кругом його во златі снують.
 У князя свяго: виглядають
 Із Литви князя-жениха

За рушниками до Рогніди.

Перед богами Лель і Ладо
Огонь Рогніда розвелá,
Драгим елеем полизá
І сипала в огніще ладон;
Мов ті Валькірії, круг неї
Танцюють, граються дівчата
І приспівують:

»Гоя, гоя, гоя!
Новії покої
Ну-мо лиш квітчати,
Гостий сподіватись!»

За Пóлоцком, неспаче хмара,
Чорніє кúрява. Біжать
І óтроки й старі бояри
Із Лїтви князя зустрічать;
Сама Рогніда з Рогволодом
Пішла з дівчатами, з народом.

Не із Лїтви йде князь сподіваний,
Ще незна́ємний, давно жа́даний,
А із Києва, туром-бúйволом,
Іде вéприщем за Рогнідою
Володїмир князь со Кия́нами.

Прийшли і город обступили
Кругом, і город заналили.
Владїмир князь перед народом
Убив старого Рогволода,
»Потя« народ, княжну »поя«,
»Отїде в волості своя!«—
Отїде з шумом; і „растлі ю“,
Тую Рогніду молодую,
І прожене ю, і княжніá
Блукає по світу одна,—
Нічого з ворогом не вдіє...

Так оттакії-то святії
Отті царі!

У

Бодай кати їх постинали
Оттих царів, катів людських!
Морóка з ними, щоб ви знали!
Мов дурень ходиш кругом їх,—
Не знаєш, на яку й ступити!
Так щò-ж мені тепер робити
З цими поганцями?

Скажи,

Найкраща сестро Аполлона!
Навчи, голубко! Поможи
Полазить трохи коло трона!
Намистечко, як вароблю,
Тобі к Великодню куплю.
Пострижемóся-ж у лакеї
Та ревностно, в повій лівреї,
Заходимось царів любити.
Шкода і олово тупить:
Бо де нема святої волі,
Не буде там добра ніколи.
На щò-ж себе такі дуриць?
Ходімо в селища: там люди!
А там де люди,—добре буде;
Там будем жити, людній любити,
Святого Господа хвалити!

1848.
Кос-Арал.

Первдрук: Львівське видання 1867 р.,
т. II, стр. 248—256.

.....♦♦.....

Добро, у кого є господа,
А в тій господі є сестра,
Чи мати добрая! Добра,
Добра такого таки в роду
У мене, правда, не було,
А так собі якось жилось...

.
І довелось колись мені,
В чужій далекій стороні
Заплакати, що немає роду,
Нема пристанища, господи...

.
Ми довго в морі пропадали;
Прийшли в Дарю, на якор стали;
З »ватаги« письма принесли,
І всі тихенько зачитали.
А ми з колегою лягли,
Та щось таке розмовляли.
Я думав: де-б того добра,
Письмо чи матір, взяти на світі?
»А в тебе єсть?«—

»Жона і діти,
І дім, і мати, і сестра,
А письма нема...«

.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 186
т. II, стр. 233.

Титарівна.

Давно це діялось колись,
Ще як борці у нас ходили
По селах, та дівчат дурили,
З громади кпили, хлопців били.
Та верховодили в селі,
Як ті гусари на »постой«;
Ще за гетьманщини святої—
Давно це діялось колись.

У неділю на селі,
У оранді, на столі
Сиділи лірники, та грали
По шелягу за танець.
Кругом аж курява вставала:
Дівчата танцювали
І парубки.—»Уже й кінець!
А ну-те иншу!«—»Та й це добра!«
І знову ліри заревли,
І знов дівчата, мов сороки,
А парубки, узявшись в боки,
Навприсідки пішли...

Найкращий парубок Микита
Стоїть на лаві в сірій свиті;
Найкращий хлопець, та байстрюк,
Байстрюк собі, та ще й убогий.
Так і нікому не до його!
Стоїть собі, як той...
Плечима стелю підтирає,
Та дивиться, і замірає,
На титарівну.

А та в квітах,
Мов намальована, стоїть

Сама собі, і на Микиту
Неначе глянула. Горить,
Горить Микита в сірій свиті!

Шеляга виймає

І за того остатнього

Музику наймає,

І нерівню титарівну

У танець вітає.

— »Одчепися, пройдисвіте!«

І зареготалась

Титарівна: »Хіба тобі

Наймичок не стало?»

Насміялась титарівна

З бідного Микити,

Насміялася при людях,

Що він в сірій свиті.

Буде тобі, титарівно!

Заплачеш, небого,

За ті сміхи!

Де-ж Микита?

В далеку дорогу

Пішов собі... З того часу

Не чуть його стало.

З того часу титарівні

Щось такеє сталось...

До-дому плачучі прийшла,

І спати плачучі лягла,

І не вечеряла!... Не спала:

Яка лягла, така і встала,

Мов одуріла. Що робить?

Сама не знає. А Микита,

Неначе сич, у сірій свиті

Перед очима все стоїть:

Мара та й годі! Титарівно,
В недобрий час з того нерівні
Ти насміялась! Стало жаль
Тобі його... Нудьга, печаль
І сором душу оступили,
І ти заплакала. Чого?
Того, що тяжко полюбила
Микиту бідного того!

Диво дивнеє на світі
З тим серцем буває:
У-вечері цурається,
В-ранці, забажає,
Та так тяжко забажає,
Що хоч на край світа
Шукать піде. Оттак тепер
Не знає, де дітись,
Титарівна. Хоч у воду,
Аби до Микити!...

.
Стережітись, дівчаточка,
Сміятись з нерівні,
Щоб не було і вам того,
Що тій титарівні!

Як та биллина засихала,
А батько-мати турбовались;
На прощу в Київ повезлі,
Святимн травами поїли,
І все-таки не помогли.
Втоптала стежку на могилу,
Все виглядає його ходила.
І стежка стала заростать,
Бо вже нездужає і встать.
Так от що сміхи наробили!

А він канув, провалився;
 Пого вже й забули,
 Чи й був коли. Год за годом,
 Три годи минули.

На четвертий год в неділю,
 У оранді на селі,
 На широкому столі
 Сліпі лірники сиділи;
 По шелягу брали
 І ту саму грали,
 Що і позаторік. Дівчата
 Так само дрібно танцювали,
 Як і позаторік.

Завзятий,
 У синій шапці, у жупані,
 В червоних, як калина, штанах,
 Навприсідки вліта козак,
 Та ще й приспівує оттак:
 »Та спасібі батькові,
 Та спасібі матері,
 Що нас добулі!
 Як нас добували,
 Жито розсипали
 В-ночі на печі!...«

— »Горілки! меду! Де отаман
 Громада, сотський? Препогане,
 Мерзене, мерзле парубоцтво!
 Ходіте биться, чи бороться!
 Бо я борець...«

Не неділю,
 Не дві, не три і не чотири,
 Як тій болячці, як тій хирі,
 Громадою годили
 Тому борцеві. Вєредус,

Як той панич. І де взялось
Таке хиренне! Все село
Проклятого не нагодує;
А він собі гуляє, пє,
Та хлопцям жάλю завдає
Тимй дівчатами. Дівчата
Аж понедужали за ним:
Такий хороший та багатий!
Уже й не бореться ні з ким,
А так собі гуляє,
Та вечорами у садочок
До титаря вчащає.
А титарівна зустрічає,
Приспівує, примовляє;
»Чи не той це Микита,
Що з вильотами свита?...«

Той, це той, що на селі
Ти насміялася колись;
А тепер сама до його
У садочок ходиш,
Сама йому, байстрюкові.
Як панові годиш.

Не день, не два титарівна
В садочок ходила;
Не день, не два, як панові,
Микиті годила.
Догодилась титарівна
До самого краю,
І не чулась...
Дні минули,
Місяці минають;
Мина літо, мина осінь;
Мина сьомий місяць, осьмий,

Уже й девятий настає,—
Настане горенько твоє!

.

У титаря у садочку,
У яру, криниця
Під вербою. До криниці
Не води напиться
Ледве ходить титарівна,
Трохи пожуриться,
Поплакати, погадати:
Як їй діувати?
Де їй дітись од сорома,
Де їй заховатись?

.

Раз у-вечері, зімою,
У одній свитині,
Іде боса титарівна.
І несе дитину;
То підійде до криниці,
То знов одступає...
А з калини, мов гадина,
Байстрюк виглядає.

Положила на цямрину
Титарівна сина,
Та й побігла. А Микита
Виліз із калини,
Та й укинув у криницю,
Неначе щеня те.
А сам пішов, співаючи,
Соцькому сказати,
Та щоб ішов з громадою
Дитину шукати.

У неділеньку раненько
Збіралася громадонька,
Та криницю виливали,
Та дитя тее шукали.

Найшли, найшли твого сина,
Титарівню, в баговінні!
Ой узяли безгаланну,
Закували у кайдани,
Сповідали, причащали,
Батька, матір нарікали,
Громадою осудили
І живує положили
В домовину, й сина з нею,
Та й засипали землею.
Стовп високий мурували,
Щоб про неї люди знали,
Дітий своїх навчали;
Щоб навчалися дівчата,
Коли не вчить батько-мати.

Борці того в селі не стало,
А люди в Польщі зустрічали
Якогось панича,—питав:
— »Чи жива, каже, титарівна.
Чи насміхається з нерівні?«
Ото він самий! Покарав
Його Господь за гріх великий—
Не смертю: він буде жить,
І сатаною-чоловіком
Він буде по світу ходить,
І вас, дівчаточка, дурить
Во віки.

Титарівна біля криниці.

»Повій вітре понад яром,
Та нажени чорну хмару.
А щоб дощик помілив,
Стежки, доріжки залив,
Та щоб люди не ходили,
Мого сина не збудили!«

У неділеньку рано та раненько
Збіралася громадонька
І старая й молодая,
І велика і малая,
Та криницю виливала,
Сповитого сина доставала.
Вивели матір у кайданах,
Що хотіли, те робили:
В труну з сином положили,
Живу з сином поховали.

Перводрук: «Україна», 1907, стр. 10—11.

.....✧.....

Ну, що б, здавалося,—слова?!
Слова та гблос—більш нічого!...
А серце бється, ожива,
Як їх почує. Знатъ, од Бога
І голбс той, і ті слова
Ідуть між люди.

Помоливцись,

Не те, щоб дуже зажурившись,
А так на палубі стояв

І сторч на море поглядав,
Мов на Іуду.

Із туману,

Як кажуть, стала виглядати
Червоноліця Діана.

Я вже подумав спать лягати,
Та й став, щоб трохи подивиться
На круглолицю молодицю...

Чи тее—дівчину. Матрос,
Таки земляк наш з Островної¹⁾,

На вахті стоя,

Журився сам собі чогось;
Та й заспівав,—звичайно, тихо,
Щоб капітан не чув: бо з-лиха
Якийсь лихий, хоч і земляк.
Співа матрос, як той козак,
Що в наймах виріс сиротою,
Іде служити в москалі.

Давно, давно колись
Я чув, як сто́я під вербою,
Тихенько дівчина співала;
І жаль мені малому стало
Того сірому сироту,

»Що він утомився,

На тин похилився,—
Люди кажуть і говорять:

Мабуть, він упився.»

І я заплакав: жаль малому
Було сіроми сироти.

.

Чого-ж тепер заплакав ти?
Чого тепер тобі старому

¹⁾ Оренбургської губернії. (Примітка Шевченка).

У цій неволі стало жаль?
Що світ зав'язаний, закритий?
Що сам єси тепер москаль?
Що серце порване, побите?
І що хороше-дороге
Бувало в йому, то розлилося?
Що ось як жити довелось?
Чи так, лебедику?...—Еге!...

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р.,
— т. II, 255—256.

.....*.....

Мов за подушне, оступили
Отсе мене на чужині
Нудьга і осінь. Боже милий!
Де ж заховатися мені?
Що діяти? Уже й гуляю
По цім Аралу¹⁾, і пишущу,
Віршую нищечком, грішу,
Бог-зна колишнійї случаї
В душі своїй перебіраю
Та списую,—щоб та печаль
Не перлася, як той москаль,
В самотню душу... Лютий злодій
Впирається таки, та й годі!...

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: «Основа» 1862, кн. VI, стр. 4.

¹⁾ Остров. (Примітка Шевченка).

.....*.....

II. С.

Не жаль на злого: коло його
 І слава сторожем стоїть;
 А жаль на доброго такого,
 Що й славу вмів одурить.

І досі нудно, як згадаю
 Готичеський з часами дом,
 Село обідране кругом,
 І шапочку мужик знімає,
 Як флаг побачить: значить пан
 У себе з причетом гуляє.
 Отсей годований кабан,
 Отсе ледащо—щирий пан,
 Потомок гетьмана дурного
 І презавзятий *патріот*,
 Та й христіянин ще до того!
 У Київ їздить всякий год,
 У свиті ходить між панамн,
 І не горілку з мужиками,
 І вольнодумствує в шинку:
 Оттут він ввесь, хоч надрюкуй!
 Та ще в селі своїм дівчаток
 Перебірає; та спроста
 Таки своїх байстрят з десятток
 У год подержить до хреста,
 Та й тільки-ж то...

Кругом паскуда!

Чому-ж його не так зовуть?
 Чому на його не плюють?
 Чому не топчуть? Люди, люди!
 За шмат гнилої ковбаси
 У вас хоч матір попроси,—
 То оддасте...

Не жаль на його,
На п'яного Петра кривого,
А жаль великий на людей,
На тих юрбодивих дітей!...

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Видання Кожанчикова

.....❖.....

Г. 3.

Немає гірше, як в неволі
Про волю згадувать... А я
Про тебе, воленько моя,
Отсе нагадую: ніколи
Ти не здавалася мені
Такою свіжо-молодою
І прехорошою такою,
Так як тепер на чужині,
Та ще й в неволі...

Доле! доле!

Моя проспівана воле!
Хоч глянь на мене з-за Дніпра,
Хоч усміхнися!

І ти, моя єдина,
Встаєш із-за моря,
З-за туману, слухняная
Рожевая зоре!
І ти, моя єдина,
Ведеш за собою
Літа мої молодії—
І передо мною,
Щоби море, виступають
Широкії села

З вишневими садочками
І люди веселі...
І ті люди, і село те,
Де колись, мов брата,
Привітали мене.

Мати!

Старесенька мати!
Чи збираються ще й досі
Веселії гості
Погуляти у старої,
Погуляти просто
По-давнішому, по-старому—
Од світу до світу?
А ви, мої молодії
Чорнявії діти,
Веселії дівчаточка,
І досі в старої
Танцюєте? А ти, доле?
А ти, мій покою?
Моє свято чорнобриве,—
І досі між ними
Тихо, пишно похожавш?
І тими очима,
Аж чорними—голубими,
І досі чаруєш
Людські душі?

Чи ще й досі

Дивуються всує
На стан гнучий? Свято моє,
Єдине свято!
Як оступлять тебе, доле,
Діточки-дівчата
Й защебечуть по своїому
Доброму звичаю,—
Може й мене непа́роком
Діточки згадають;

Може яка і про мене
Скаже яке лихо.

Усміхнися, моє серце,
Тихесенько-тихо,
Щоб ніхто і не побачив,
Та й більше нічого...
А я, доленько, в неволі
Помолюся Богу.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Хата« Куліша 1860 р.,
стр. 80—83, п. в. »На Україну«.

.....♦♦.....

Як-би зустрілися ми знову,
Чи ти-б злякалася, чи ні?
Якесь тихее ти слово
Тоді-б промовила мені?
Ніякого! І не пізнала-б!
А може-б потім нагадала,
Сказавши: спилося дурній...
А я зрадів би, моє диво,
Моя ти доле чорнобрива,
Як-би побачив, нагадав
Веселес та молодес
Колишнє лишенько лихес.
Я зарідав би, зарідав
І помоливсь, що не правдивим,
А сном лукавим розійшлося,
Слізьми—водою розлілось
Колишнєє святеє диво.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання
т. II, стр. 237.

.....♦♦.....

МАРИНА.

Неначе цвяшок в серце вбитий,
Отсю Марину я ношú.

Давно-б списать несамовиту,
Так що-ж? сказали-б, що брешú:

Що на панів, бачиш, сердитий,

То все такеє і пишú,

Про їх собачії звичаї.

Сказали-б просто: дурень лає

За те, що сам крепак,

Неодукований сіряк.

Неправда! Єй-Богу, не лаю!

Мені не жаль, що я не пан,

А жаль мені, і жаль великий,

На просвіщенних христіян.

І звір того не зробить дикий,

Що ви, бючи поклони,

З братами дісте.

Закони

Катами писані за вас,—

То вам байдуже! В добрий час

У Київ їздите що-року,

Та сповідаєтесь, нівроку,

У схимника!

Та й те сказать:

Чого я турбуюсь?

А-ні злого, ні доброго

Я вже не почую.

А як, кажú, хто не чує,

То тому й байдуже.

Прилітай же з України,

Єдиний мій друже,

Моя думо пречистая,

Вірная дружино,

Та розкажи, моя зоре,
Про тую Марину:
Як вона у пана ьлого
І за-що страдала—
Та нищечком, щоб не чули,
Абó не дознались;
А то скажуть, що на шляхах
Чинимо розбої,
Та ще дальше запровторять,—
Пропадём обоє!

I.

.
.

..... Недавно се було.
Через село весілля йшло,
А пан з костьолу їхав,—
Чи управитель, а не пан.
За вихилясами придан,
За зіком та за сміхом
Ніхто й не бачив, як проїхав
Той управитель, Лях ледачий.
А він так добре бачив,
А надто молодую.
За-що пак милує Господь
Лихую твар такую,
Як цей правитель? Другий год,
Як він з німецькими плугами
Забрався голий в цей куток,—
А що тих бідних покриток.
Пустив по світу з байстрюками!
Отжé й нічого! А жонатий,
І має двоє діточок,
Як янголяточок.
Дивітесь: вийшла погуляти,

Мов' краля, пані молодая
З двома маленькими дітьми.
Із ко́ча пан мій вилізає,
І поси́ла за молодим;
А по́тім діточок вітає
І жінку, кралю молодую,
Аж тричі, бідную, цілує.
І розмовляючи, пішли
Собі в покої.

Незаба́ром

І молодого привелі.
На завтра в город одвезлі,
Та й заголили в москалі.
Оттак по нашому звичаю,
Не думавши, кончають!

А молода? Мабуть, без пари
Судилось Господом зносити
Красу і молодість. Мов чари,
Розсипалось та розлилось...
І знову в люди довелось
Проситись в найми?

Ні, не знову:

Вона вже панна покойова,
Уже Марисею зовуть,
А не Мариною. Найпаче
Сердешній плакати не дають;
Вона-ж сховається, та й плаче.
Дурна! Їй шкода мужика,
Та жаль святого сіряка.
А глянь лиш гарно крúгом себе:
І раю кращого не треба!
Чого ти хочеш—забажай:
Всього дадуть, та ще й багато.
Не треба, кажеш, дайте хату?
Цього вже лучше й не благай!

Бо це—сама здорова знаєш...
Дивися, огирем яким
Сам пан круг тебе похожає:
Уже чи добрим, чи лихим,
А будеш панською ріднею,
Хіба повісишся...

За нею

Приходила мати
У пана просити;
Звелів не пускати,
А як прийде—бити.
Що тут їй робити?
Пішла ридаючи в село:
Одним-одно дитя було,
Та й те пропало...

.

II.

Неначе ворон той, летячи,
Про непогоду людям криче:
Так я про сльози та печаль,
Та про байстрят оттіх ледачих,
Хоч і нікому їх не жаль,
Розказую, та плачу.
Мені їх жаль...

Мій Боже милий!

Даруй словам святую силу—
Людськее серце пробивать,
Людській сльози проливать:
Щоб милость душу осінила,
Щоб спала тихая печаль,
На очі їх, щоб стало жаль
Моїх дівчаток, щоб навчились
Путями добрими ходити,
Святого Господа любить,

І брата миловать!...

На-силу

Прийшла до-дому. Подивилась—
Цвіті за образом святим,
І на вікні стоять цвіті;
На стінах фарбами хрести,
Неначе добрая картина,
Понамальовані. Марина,
І все Марина, все сама...
Тільки Мариночки нема...
І ледве-ледве вийшла з хати.
Пішла на гору, на прокляті
Палати глянуть, та й пішла
Аж до палат.

Під тином сіла

І ніч цілісіньку сиділа
Та плакала. Уже з села
Батажники ватагу гнали,
А мати плакала, ридала.
Уже і сонечко зійшло,
Уже й зайшло, смеркати стало,—
Не йде, сердешная, в село,
Сидить під тином. Проганяли,
Уже й собаками цькували,—
Не йде, та й годі...

А Марина в сукні білій,
Неначе біліця,
Богу молиться, та плаче,
Замкнута в світлиці.
Опріч пана, у світлицю
Ніхто не вступає:
Сам і їсти їй приносить,
І просить, благає,
Щоб на його подивилась,
Щоб утерла очі,—

І дивитися не хоче,
 І їсти не хоче.
 Мордується Дях поганий,
 Не зна, що й почати;
 А Марина сохне вяне,
 У білих палатах.
 Уже й літо минулося,
 Зіма вже на дворі;
 А Марина сидить собі,
 Уже й не говорить
 І не плаче. Оттак її
 Доконав, небогу,
 Той правитель! А все-таки
 Не вдіє нічого,
 Хоч заріж її, та й годі!
 Така вже вродилась!

Раз у-вечері зимою
 Марина дивилась
 На ліс чорний; а з-за лісу
 Червоний, діжою,
 Місяць сходив.—»І я колись
 Була молодою!
 Прошептала, задумалась,
 Потім заспівала:

»Хата на помості,
 Наїхали гості;
 Розплітали коси,
 Та стрічки знімали,
 А пан просить сала,
 А чорт їсти просить.
 Гуси, гуси білі
 В прій полетіли,
 А сірі—на море.«

.

III.

Завили пси на дворі,
Зареготалися псарі,
А пан, червоний—аж горить,
Іде в світлицю до Марини,
Як Кірик п'яний.

Ніби в хаті,
На холоді сердешна мати
Під тинном, знай, собі сидить.
Стара неначе одурила.
Мороз лютує, аж скрипить,
Луна червона побіліла,
І сторож боязно кричить,
Щоб злого пана не збудить.
Аж глядь!—палати зайнялися.
Пожар! пожар!...

І де взялися
Ті люди в Бога! Мої з землі
Родилися і тут росли,
Неначе хвилі напливали,
Та на пожар той дивувались.
Та й диво там таки було!
Марина гола на-голо
Перед будинком танцювала
У-парі з матір'ю, і—страх!—
З ножем окровленим в руках,
І приспівувала:

»Чи не не-ж та кум'яся,
Що підтикалася?

Як була я пані

В ноліму жупані—

Паньці лицялись,

Руку цілували.» (До матері).

— А ви до мене на весілля

З того світу прийшли?
 Мені вже й косу розплелі,
 Та пан приїхав. Гиля! гиля!
 Чи то не гуси,—то пані!
 Дивися—в їрій полетіли...
 Агу! Гиля! До сатані,
 До чорта в гості!... Чуєш? чуєш?
 У Києві всі дзвони дзвонять.
 Чи бачиш? Он огонь горить,
 А пан лежить собі, читає
 І просить пити... А ти знаєш,
 Що я зарізала його?..
 Дивися! Он-де головнєю
 Стоїть на коміні... Чого,
 Чого ти дивишся на неї?
 Це мати, мати! Не дивись—
 А то з'їси. Ось на—дивись!

(Дає дулі і співає:)

»Полюбила москаля,
 Та ще й зуби вискаля!
 — Москалі, москалі
 Запасок навезли;

Паничі—
 Дукачів,
 А поповичі з міста
 Навезли намиста.

Бий, дзвоне, бий!
 Хмару розбий!
 Нехай хмари
 На Татари,
 А сонечко на християни!
 Бий, дзвоне, бий!»

Мати.

Мариночко! Ходімо спать!

Марина.

Ходімо спать, бо завтра рано
До церкви підемо. Поганий—
Дивися!—лізе цілувать.
Ось тобі на!

Мати.

Ходімо спать! (До людей:)
Хрещені люди, допоможіте!

Марина.

Беріть мене! Беріть, вяжіте!
Ведіть до пана у світлицю!
А ти чи підеш подивиться,
Якою панною Марина
У пана в-заперті сидить?
І вяне, сохне, гине, гине
Твоя єдина дитина,—
Твоя Мариночка? (Співає:)

»Ой гиля, гиля, сірії гуси!

Гиля на Дунай!

Завязала головоньку,

Тепер сиди та думай!»

І пташкам воля,—в чистім полі
І пташкам вєсело літать,
А я зов'янула в неволі. (Плаче:)
Хоча-б намисто було взять:
Отсе-б повісилась... От бачиш,
Тепер і шкода!... Хоч топись!
Чого-ж ти, мамо моя, плачеш?
Не плач, голубочко! Дивись:
Це я, Мариночка твоя!
Дивися: чорная змія
По снігу лізе... Утечу!
У прії знову полечу!
Бо я зозулею вже стала...
Чи він у гості не приходив?

Убили, ма́буть, на війні...
А знаєш, снилося мені:
У-день неначе місяць сходив,
А ми гуляєм по-над морем
У-двох собі. Дивлюся: зорі
Попа́дали неначе в воду,
Тільки осталася одна,
Одна-однісенька на небі.
А я, неначе навісна́,
В Дуна́єві шукаю броду,
З байстрам розхрістана бреду́.
Сміються люди надо мною,
Зовуть покриткою, дурною;
І ти смівшся, а я плачу.
Ба ні, не плачу—регочу́сь...
Дивися, як я полечу́,
Бо я—сова...

Та й замахала,
Неначе крилами, руками
І постри́бала через двір
У поле, віючи мов звір.

Пошкандибала стара мати
Свою Марину доганяти.
Пани до одного спеклісь,
Неначе добрі поросята;
Згоріли білії палати,
А люди тихо розійшлись.
Марини й матері не стало...
Уже весною, як орали,
Два трупи на полі найшли
І на могилі поховали.

Пророк.

(Н. В. Тарновскій.)

Неначе праведних дітий,
Госпóдь, любя своїх людей,
Послав на землю їм пророка—
Свою любов благовістить,
Святому розуму учить.
Неначе наш Дніпро широкий,
Слова його лились, теклі
І в серце падали глибоко,
І ніби тим огнем пеклі
Холодні душі.

Полюбили
Пророка люди, і молились
Йому, і сльози, знай, лили.
А потім?... Люди, род лукавий,
Госпóдню святу славу
Розтілили... і чужим бóгам
Пожерли жертви, омерзілись,
І мўжа свята—горє вам!—
На стогнах каменем побили,
І заходїлися гулять,
Святою кровю шинкувать.
І праведно Госпóдь великий,
На вас, на лютих, на вас диких
Кайдани повелїв кувать,
Глибокі тюрми мўрувать,
І—роде лживий і жестокий!—
Вомісто крóткого пророка—
Царя вам повелїв избрать!

Сичі.

На ниву в жито у-ночі,
На полі, на роздолі,
Зліталися по волі
Сичі—

Пожартувать,
Поміркувать,
Щоб бідне птаство заступить,
Орлине царство затопить
І геть спалить,
Орла-ж повісить на тичині
І, при такій годині,
Республіку зробить.
І все-б, здавалося? А ні!
Щоб, не толочили пашні,—
Воно було-б не-диво,
Як би хто инший на тій ниві
Сільце поставив, а то зирк—
Таки голісінький мужик
Поставив длюбо, та й пішов
В копиці спать собі, а рано,
Не вмившися, зайшов
Гостий одвідать. Та й погані,—
Усі до одного сичі!
Отсе тобі вари й печи!
Щоб не нести до-дому
Таке добро, то повбивав,
А инших гратися оддав
Приборканих воронам,
І не сказав нікому.

Між скалами, неначе злодій,
По-над Дністром іде в-ночи
Козак, і дивиться йдучи
На каламутну темну воду,
Неначе ворогові в очи,
Неначе вимовити хоче:

— »Дністре, вóдо каламúтна!
Винеси на волю,
Або втопи принамені,
Коли така доля!»

Та й роздягся на камені.
У воду кінувся, пливе,
Аж хвиля синяя реве,
І, ревучи, на той беріг
Козака виносить.
Стрепенувся сіромаха:
І голий, і босий,
Та на волі; й більш нічого
У Бога не просить.
Пострівай лиш: може, брате,
На чужому полі
Талану того попросиш,
Та тієї долі...

Пішов собі темним яром,
Та співає йдучи:

»Ой з-під гори, та з-під кручі
Ішли мажі рипучи;
А за ними йде та чорнявая,
Та плаче—рида йдучи.»

Уже як хочете: хоч лайте,
Хоч і не лайте, й не читайте—
Про мене! Я і не прошу,—
Для себе, братіки, спишу,
Ще раз те оливо потрачу;
А може дасть Бог, і заплачу,—

То й буде з мене...

Ну-мо знов!

Покинув матір і господу,
Покинув жінку; жаль, та й годі!
На Бесарабію пішов
Отсей козак. Погнало горе
До моря пити. Хоч говорять:
Аби файда в руках була,
А хлопа, як того вола,
У плуг голодного впряжеш.

.
Троха лишень, чи так?
Ще з-малку з матір'ю старою
Ходив з торбами сей козак.
Оттак і виріс сиротою
У наймах. Сказано—шарпак,
То й одружився собі так:
Узяв хорошу, та убогу,—
Звичайне, наймичку. А пан...
(І неталан наш і талан,—
Як кажуть люди, все од Бога)
Нагледів, клятий: панські очі!—
Та й ну гостинці засилать.
Так і гостинців брать не хоче,
Не хоче й пана закохать.
Що тут робить?—За чоловіка,
Укоротивши йому віка...
А жінку можна привітать.
Трохи не сталося оттак!
До питки звівся мій козак,
Усе на панщині проклятій.
А був хазяїн.

А жіночку свою любів,
І—Господи єдиний!—
Як те паня, як ту дитину,

У намістах водив.
 Та знемігся неборака,—
 Хоч продавай хату
 Та йди в найми! Оттак його
 Оттой пан проклятий
 Допік добре! А жіночка,
 Мов цього й не знає,—
 У доброму намистечку
 В садочку гуляє,
 Як та краля.—»Що тут робить?»
 Сердега міркує:
 »Покину їх та утечу?!
 Хто-ж їх нагодує?
 Хто догляне? Одна—стара,
 Не здужає встати;
 А друга—молодая,
 Дума погуляти.
 Як же його? Що діяти?
 Горе моє, горе!»

Та й пішов, торбину взявши,
 За синєє море
 Шукать долі. Думав прийти,
 Та хоч жінку взяти,—
 Стара мати і тут буде
 Віку доживати
 На господі.

Так оттак-то
 Трапляється в світі!
 Думав жити, поживати,
 Та Бога хвалити,
 А довелось на чужині
 Тільки сльози лити,—
 Більш нічого! Нудно йому
 На чужому полі.

Всього надбав роботяга,
Та не придбав долі,
Талану́ того свято́го.

.....
Світ божий немилий—
Нудно йому на чужині,
І добро остило.
Хочеться хоч подивитися
На свій край, на милий,
На високії могили,
На степи широкі,
На садочок, на жіночку,
Кралою карооку.
Та й поплив Дністром на сей бік,
Покинувши волю,
Бродягою.

О, Боже мій!

Яксе ти, поле,
Своє поле!—яке-то ти
Широке, широке,
Як та воля!...

.....
Прийшов до-дому у-ночі.

Стогнала мати на печі,
А жінка у коморі спала
(Бо пан нездуха.) Жінка встала,
Неначе пивка та випла́сь
І, мов водою, залила́сь
Дрібними, як горох, сльозами.
(І це трапляється між нами,
Що ніж на серце наставля,
А сам цілує.) Ожила
Моя сердешна молодниця:
І де ті в Господа взяліся
Усякі штучнії їства!
Сама-ж, неначе нежива,

На плечі пада. Напоїла
 І нагодувала,
 І спать його, веселого,
 В коморі поклала.
 Лежить собі, неборака,
 Думає-гадає,—
 »Як то будем мандрувати,«
 І тихо дримає.
 А жіночка молодая
 Кинулась до пана,
 Розказала: »оттак і так!«
 Любо та кохано
 Прийшли, взяли сіромаху,
 Та й повезли з дому
 Пройдисвіта, волоцюгу,
 Прямо до прийому.

І там доля не кинула.
 Дослуживсь до чину,
 Та й вернувся в село своє,
 І служить покинув.
 Уже матір поховали
 Громадою люди,
 І пан умер. А жіночка
 Московкою всюди
 Хиляється—і по Жидах
 І по панах, боса.
 Найшов її, подивився
 І, сивоволосий,
 Підняв руки калічені
 До святого Бога,
 Заридав, як та дитина,
 І—простив небогу.

Оттак, люди, научайтесь
 Ворогам прощати,

Як сей неук!...
 Де-ж нам грішним
 Добра цього взяти?

1848.
 Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання,
 т. I, стр. 209—213.

І небо невмите, і заспані філі,
 І по-над берегом гет-гет,
 Неначе п'яний, очерет
 Без вітру гнеться... Боже милий!
 Чи довго буде ще мені
 В отсій незамкнутій тюрмі,
 По-над отсим нікчемним морем,
 Нудіти світом?

Не говорить,
 Мовчить і гнеться, мов жива,
 В степу пожовклая трава,
 Не хоче правдоньки сказати...
 А більше ні в кого спитати.

1848.
 Кос-Арал.

Перводрук: «Основа» 1862, кн. VII.

І впріс я на чужині,
 І сивію в чужому краї,
 То самотньому мені
 Здається—кращого немає
 Нічого в Бога, як Дніпро

Та наша славная країна.
Аж бачу, там тільки добро,
Де нас нема.

В лиху годину,
Якось недавно довелось
Мені заїхати в Україну,
У те найкраще село,—
У те, де мати повивала
Мене малого, і вночі
На свічку Богу заробляла;
Поклони тяжкій бючі,
Пречистій ставила, молила,
Щоб доля добрая любила
Її дитину...

Добре, мамо,
Що ти зарані спати лягла!
А то-б ти Бога прокляла
За мій талан.

Аж страх погано
У тім хорошому селі:
Чорнійше чорної землі
Блукають люди; повсихали
Сади зелені; погнили
Біленькі хати, товалились;
Стави бур'яном порослі.
Село неначе погоріло,
Неначе люди подуріли,—
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть.

.
І я, заплакавши, назад
Поїхав знову на чужину.

І не в однім оттім селі,
А скрізь на славній Україні

Людий у ярма запрягли
Пани лукаві. Гинуть, гинуть
У ярмах лицарські сини,
А препоганії пани
Жидам, братам своїм хорошим,
Остатні продають штани...

.

Погано дуже, страх погано .
В отсій пустині пропадуть;
А ще поганше на Україні
Дивитись, плакати,—і мовчать.

А як не бачиш того лиха,
То скрізь, здається, любо, тихо,
І на Україні добро;
Між горами старий Дніпро,
Неначе в молоці дитина,
Красується, любовується
На всю Україну,
А по-над ним зеленіють
Широкії села;
А у селах, у веселих
І люди веселі.
Воно-б, може, так і сталось,
Як-би не осталось
Сліду панського в Україні!...

.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 18
т. II, стр. 242—243.

.....❖.....

Не для людей, тієї слави,
Мережані та кучеряві
Отсі вірші віршую я—
Для себе, братія моя!

Мені легшає в неволі,
Як я їх складаю:
З-за Дніпра мов далекого
Слова прилітають
І стеляться на папері,
Плачучі, сміючись,
Мов ті діти, і радують
Одинокую душу,
Убогую. Любо мені,
Любо мені з ними,
Мов батькові багатому
З дітками малими.
І радий я, і веселий,
І Бога благаю,
Щоб не приспав моїх діток
В далекому краю.
Нехай летять до-домоньку
Легенькі діти
Та розкажуть, як то тяжко
Був їм на світі!...
І в семі веселій тихо
Дітий привітають,
І сивою головою
Батько покиває,
Мати скаже: »Бодай тії
Діти не родились!«
А дівчина подумає:
»Я їх полюбила!«

Перводрук: »Основа« 1861, I,
кн. I, стр. 1—2.

Коло гаю, в чистім полі,
На самій могилі,
Дві тополі високії
Одна одну хилить.
І без вітру гойдаються,
Мов борються в полі.
Отто сестри чарівниці—
Оттії тополі.

Закохалися обидві
В одного Івана;
А Іван, козак звичайний,
Обох їх не гάνив,
А лицявся то з тією,
То з другою любо,—
Поки в яру, у-вечері,
Під зеленим дубом
Не зійшлися усі троє.
— Оттак то ти, кате,
Знущавшся над сестрами...

І пішли шукати
Трути-зілля, щоб Івана
Завтра отруїти.
Найшли зілля, накопили
І стали варити;
Заплакали, заридали,—
А нема де дітись:
Треба варить!

Наварили;

Івана отруїли,
Й поховали коло гаю
В полі на могилі.
І байдуже?

Ні, не дуже:

Бо сестри ходили

Що-день божий, в-ранці рано
Плакать над Іваном,
Поки самі потруїлись
Тим зіллям поганим.

А Бог людям на науку,
Поставив їх в полі
На могилі тополями;
І тії тополі
Над Іваном, на могилі,
Коло того гаю,
І без вітру гойдаються,
І вітер гойдає.

1848.
Юс-Арал.

Перводрук: »Основа« 1862, кн. ІХ, стр. 1—2.

.....❖.....

Як-би мені черевики,
То пішла-б я на музики...
Горенько моє!
Черевиків немає,
А музика грає, грає,
Жалю завдає!

Ой піді я боса полем,
Пошукаю свою долю.
Доленько моя!
Глянь на мене, чорнобриву!
Моя доле неправдива,
Безталанна я!

Дівчаточка на музиках
У червоних черевіках—

Я світом нужу...
Без роскоші, без любови,
Зношу свої чорні брови,
У наймах зношу!

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Народное Чтеніе«, 185
кн. 5, стр. 168.

.....❖.....

І багата я,
І вродлива я,
Та не маю собі пари,
Безталанна я!

Тяжко, важко в світі жить
І нікого не любить,
Оксамитові жупани
Одинокій носить!

Полюбила б я,
Одружилась би я
З чорнобривим сиротою,
Та не воля моя!

Батько—мати не сплять,
На сторожі стоять,
Не пускають саму мене
У садочок гулять!

А хоч пустять, то з ним,
З препоганим старим,
З моїм нелюбом багатим,
З моїм ворогом злим!

1848.
Кос-Арал.

Перводрук у »Народномъ Чтеніи«, 1860,
кн. I, стр. 145--146.

Полюбилася я,
Одружилася я
З безталанним сиротою—
Така доля моя!

Люди гордіі, злі
Розрізнили, взяли
Та повезли до прийому—
Оддали в москалі!

І московкою я,
Одинокою я
Старіюся в чужій хаті—
Така доля моя!

1848.
Кос-Арал.

Перводрук у «Народномъ Читеніи», 1860,
кн. I, стр. 147.

.....♦♦.....

Породила мене мати
У високих у палатах,
Шовком повила;
У золоті, в оксаміті,
Мов та квіточка укрита,
Росла я, росла.

І виросла я на диво:
Кароока, чорнобрива,
Білолиця.
Убогого полюбила,
Мати заміж не пустила,—
Осталася я

У високих у палатах
Увесь вік свій дівувати...

Недоля моя!
Як билина при долині
В одинокій самотині
Старіюся я.

На світ божий не дивлюся,
Ні до кого не горнуся,
А матір стару—
Прости мене, моя мати!
Буду тебе проклинати,
Поки не умру.

1848.
Кос-Арал.

Перводрун: »Основа«, 1862, кн. I, стр. 2—3.

.....♦♦.....

Ой я свого чоловіка
В дорогу послала,
А од шинку та до шинку
Стежечку топтала,
Та до куми заходила
Пшона позичати,
Оттих дітий годувати
В нетопленій хаті.

І нагодувала,
І снати поклала,
Сама пішла до дяка
Добувати пятака,
Та й заночувала.

А із Криму чоловік
Ледве ноги доволік;
Воли позичали.

Вози поламались,
З батіжками чумаченьки
До-дому вертались.

Увійшов у хату,
Ударивсь об поли:
Лазять діти у запічку,
Голодні і голі.

»А де ваша, діти, мати?«
Сердешний питає.
— »Тату! тату! Наша мати
У шинку гуляє.«

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р.,
т. II, стр. 244.

.....♦♦.....

Ой виострю товариша,
Засуну в халяву,
Та піду шукати правди
І тієї слави.
Ой піду я не лугами
І не берегами,
А піду я не шляхами,
А по-над шляхами.
Та спитаю в Жидовина,
В багатого пана,
У шляхтича поганого
В поганім жупані,
І у ченця, як трапиться—
Нехай не гуляє,
А святе письмо читає,

Людий поучає:
Щоб брат брата не різали
Та не окрадали,
Та в москалі вдовиченка
Щоб не оддавали.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867,
т. II, стр. 245.

.....✱.....

По улиці вітер віє
Та сніг замітає,
По улиці по-під тинню
Вдова шкандибає
Під дзвіницю,—сердешная,
Руки простягати
До тих самих, до багатих,
Що сина в салдати
Позаторік заголили...
А думала жити,
Хоч на старість у невістки
В добрі одпочити...
Не довелось!...

Виблагала
Тую копійчину,—
Та Пречистій поставила
Свічечку за сина...

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: «Основа» 1862, кн. I, стр. 3.

.....✱.....

Ой сяду я під хатою,
На улицю гляну,
Як то тії дівчаточка
Без своєї Ганни,
Без мові Ганнусеньки,
У хрещика грають?

І граються невесело,
І не так співають
Дівчаточка...

А мові

Голубки немає:
У свекрухи десь воркує,
Мене виглядає

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа«, 1862, т. I, стр. 4.

.....♦.....

Закувала зозуленька
В зеленому гаї;
Заплакала дівчинонька—
Дружини немає.
А дівочі молодії
Веселії літа,
Як квіточка за водою,
Пливуть з цього світа.
Як би були батько-мати,
Та були-б багаті,
Було-б кому полюбити,
Було-б кому взяти.
А то нема; сиротою
Оттак і загину,
Дівуючи в самотині
Де не-будь під тином.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа 1862, I, а від слів:
Як би були . . . »Кіевск. Стар.« — 1906.

Швачка.

Ой не п'ється горілочка,
Не п'ються й меди;
Не будете шинкувати,
Прокляті Жиди!

Ой не п'ється тєє пиво,
А я буду п'ить;
Не дам же я вражим Ляхам
В Україні жить.

Ходім, батькі-отамани,
У Хвастов в неділю,
Та надінем вражим Ляхам
Кошуленьку білу,—
Ні, не білу, а червону...
Ходім, погуляєм,
Та в пригоді свого батька
Старого згадаєм,
Полковника хвастовського,
Славного Семена.
Ходім, браті! Не згинете,
Хлопці, коло мене.»

В Переп'яті гайдамаки
Ншиком ночували;
До схід сонця у Хвастові
Хлопята гуляли.
Прийди з того Межигоря,
Наш славний Палію,
Подивися, що той Швачка
У Хвастові діє!
Добре діє!...

У Хвастові,
У славному місті,
Покотилось Ляхів, Жидів
Не сто і не двісті,
А тисячі.

Базарами
Кров почервоніла,
А оранди з костьолами,
Мов свічки, згоріли.
В самім замку невеличку
Церковку святую
Не спалено,—оттам Швачка
Співа: »алилуя!«
Хвалить Господа, веселий,
І каже сідлати
Коня свого воронього:
Має погуляти
У Бихові, славнім місті,
З Левченком у-купі,
Потоптати жидівського
Й шляхетського трупу.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р.
т. II, стр. 128—129.

.....✱.....

Ой не пються пива́, меді́,
Не пється вода́;
Прилучилась з чумаченьком
У степу біда:

Заболіла головонька,
Заболів живіт,
Упав чума́к коло воза,
Упав та й лежить.

Із Одеси преславної
Завезлі чуму;
Покинули товариша,—
Горенько йому!

Воли його коло воза
Понуро стоять;
А із степу гайворони
До його летять.

»Ой не клюйте, гайворони,
Чумацького трупу:
Наклювавшись, подохнете
Коло мене в-купі.

Ой полетіть, гайворони,
Мої сизокрилі,
До батечка, та скажіте,
Щоб службу служили,

Та за мою грішну душу
Псалтір прочитали,
А дівчині молоденькій
Скажіть, щоб не ждала!»

1848.
Крс-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р.
т. II, стр. 245—246.

.....*.....

На улиці невесело,
В хаті батько лає,
А до вдóви на досвітки
Мати не пускає.

Що ж мені робити?
Де мені подітись?
Чи то з иншим полюбитись,
Чи то утопитись?

Ой надіну я серéжки
І добре намісто,
Та піду я на ярмарок
В неділю на місто;

Скаж́у́ йому́: »Сватай мене,
Або одчепися!
Бо як мені у матері—
То лучше топиться.«

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Пражське видання,
т. I, стр. 298.

.....♦♦.....

У тієї Катерини
Хата на помості;
Із славного Запорожжя
Наїхали гості;
Одні Семен Боспи
Другий Іван Голлий,
Третій, славний вдовиченко,
'ван Ярошенко.

З'їздили ми Польщу
І всю Україну,
А не бачили тогої,
Як ся Катерина!

Одні каже: »Брате!
Як би я багатини

То оддав би все золото
Отсій Катерині
За одну годину.»

Другий каже: »Друже!
Як би я був дужий,
То оддав би я всю силу
За одну годину
Отсій Катерині.»

Третій каже: »Діти!
Нема того в світі,
Чого б мені не зробити
Для цієї Катерини
За одну годину.»

Катерина задумалась
І третьому каже:
»Єсть у мене брат єдиний,
У неволі в'язкий,
У Кримѣ десь пропадає.
Хто його доставе,
То той мені, Запорожці,
Дружиною стане!«

Разом повставали
Коней посідали,
Поїхали визволяти
Катринного брата.
Один утопився
У Дніпровім гирлі;
Другого в Козлові
На кіл посадили;
Третій, Іван Ярошенко,
Славний вдовиченко,

З лютої неволі,
Із Бакчисараю,
Брата визволяє.

Заскрипіли рано двері
У великій хаті.
»Вставай, вставай, Катерино,
Брата зустрічати!
Катерина подивилась.
Та й заголссила:
— Це не брат мій, це—мій милий!
Я тебе дурила.—
»Одурила!»

І Катрина
До-долу скотилась.
Головонька.

»Ходім, брате,
З поганої хати!»
Поїхали Запорожці
Вітер доганяти.

Катерину чорнобриву
В полі поховали,
А славнії Запорожці
В степу побратались.

1848.
Кіс-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р.,
т. II, стр. 197—198.

.....*.....

Із-за гаю сонце сходить,
За гай і заходить;
По долині у вечері
Козак смутний ходить.

Ходить він годину,
Ходить він і другу,—
Не виходить чорнобрива
Із темного дугу;

Не виходить, зрадливая...
А з яру та з лісу,
З собаками та псарями,
Іде пан гульвіса.

Цькують його собаками,
Крутять назад руки,
І завдають козакові
Смертельні мuki;

У льох його, молодого,
Той пан замикає,
А дівчину покриткою
По світу пускає...

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання,
т. II, стр. 138.

.....✱.....

Ой пішла я у яр за водою,
Аж там милий гуляє з другою.
А другая тая,
Розлучниця злая,
Багата сусідонька,
Вдова молодая.

А я вчора з нею,
З цією змією,
В полі плоскінь вибирала,

Та все й розказала:
 Що як мене любить,
 Женитися буде,
 І до себе, злую суку,
 Просила в придане.

Іване мій, Іване,
 Друже мій коханий!
 Побий тебе сила божа
 На наглій дорозі!

1848.
 Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання,
 т. II, стр. 247.

.....♦♦.....

Не так тії вороги,
 Як добрії люди—
 І окрадуть жалкуючи,
 Плачучи осудять,
 І попросять тебе в хату,
 І будуть вітати,
 І питать тебе про тебе,
 Щоб потім сміятись.
 Щоб з тебе сміятись,
 Щоб тебе добити.
 Без ворогів можна в світі
 Як-небудь прожити,
 А ці добрі люди
 Найдуть тебе всюди,
 І на тім світі, добряги,
 Тебе не забудуть!

1848.
 Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання,
 т. II, стр. 247.

.....♦♦.....

Ой люлі, люлі, моя дитино,
В-день і в-ночі!..
Підеш, мій сину, по Україні,
Нас кленучі.

Сину мій, сину! Не клени тата,
Не помяни!
Мене прокляту, я твоя мати—
Мене клени!..

Мене не стане, не йди між люде,
Йди ти в гай:
Гай не спитає, й бачить не буде—
Там і гуляй!

Найдеш у гаї тую калину,
То й пригорнись!..
Бо я любила, моя дитино,
Йї колінь.

Як підеш в села, у тії хаті,
То не журись;
А як побачиш з дітками матір,
То—не дивись!..

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: «Основа»
т. I, стр. 5.

.....♦♦.....

Ой чого ти почорніло,
Зеленес поле?
Почорніло я од крові
За вольную волю.

Круг містечка Берестечка,
На чотири милі,
Мене славні Запорожці
Своїм трупом вкрили;

Та ще мене гайворони
Укрили з півночи—
Клюють очі козацькії,
А трупу не хочуть...

Почорніло я, зелене,
Та за вашу волю;
Я знов буду зеленіти,
А ви вже ніколи

Не вернетесь на волю,—
Будете орати
Мене стиха, та орючи
Долю проклинати...

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа« 1861 р.,
кн. VII, стр. 1.

.....✱.....

Туман, туман долиною—
Добре жити з родиною;
А ще лучше за горою
З дружиною молодою.

Ой піду я темним гаєм—
Дружинонькї пошукаю.
»Де ти? де ти? озовіся!
Прийди, серце, пригорніся!

Ну-мо, серце, лицятися,
Та поїдем вінчатися,
Щоб не знали батько й мати,
Де ми будем ночувати.»

Одружилась, заховалась...
Бодай була не кохалась!
Легче було-б в труні гнити,
Як з тобою в світі жити.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа« 1862 р.,
кн. I, стр. 4—5.

.....*.....

У неділеньку у святую,
У досвітнюю годину,
У славному-преславному
Місті Чигиріні,
Задзвонили в усі дзвони,
З гарматі стріляли,
Превелébную громаду
До-купи скликали.

З святими корогвами,
Та з пречéстними образами
Народ з попами
З усіх церков на гóру йде,
Мов та божа бджола гуде.
З монастиря святого
У золоті, аж сяє,
Сам архимандрит вихожає,
Акафист читає,
Поклони покладає.

Поважно та тихо,
У раннюю пору,

На високу гóру
Сходились полковники.
І військо, як море,
З знаменáми, з бунчугами
З лу́гу виступало,
Та на трубах вигравало,
І на горі разом стало.

Замовкли гармати,
Оніміли дзвони,
І громада покладає
Земні́ї поклони.
Молебствіє архимандрит
Сам на гóрі править,
Святого Бога просить, хвалить,
Щоб дав їм мудрості дознати,
Гетьмана доброго обрати.

І одnogласне, одностайне
Громада ви́брала гетьма́на,
Преславного Лободу́ Іва́на,
Лицаря старого,
Брата військового.

У труби затрубили,
У дзвони задзвонили,
Вдарили з гармати,
Знаменами, бунчугами
Гетьмана укрили.

Гетьман старий ридає,
До Бога руки здіймає,
Три поклони покладає
Великій громаді
І, мов дзвоном дзвонить,
Говорить:

— »Спасибі вам, панове молодці,
Преславнії Запорожці,
За честь, за славу, за повагу,
Що ви мені учинили!
А ще-б краще ви зробили,
Як-би замість старого
Та обрали молодого
Завзятого молóдця,
Преславного Запорóжця
Павла Кравченка-Наливайка.

Я стар чоловік, нездужаю встати,
Буду йому пораду давати,
По-батьківськи навчати,
Як на Ляха стати.

Тепер прелютая година
На нашій славній Україні:
Не мені вас, братця,
На Ляха водити,
Не мені тепер, старому,
Булаву носити.
Нехай носить Наливайко,
Козакам на славу,
Щоб лякались вражі Ляхи
У своїй Варшаві!»

Громада чмéлем загу́ла:
У дзвони задзвонили;
Гармата заревла,
І бунчугами вкрили
Преславного Запорожця
Павла Кравчénка-Наливайка.

У перетику ходила
По горіхи,
Мірошника полюбила
Для потіхи.
Мельник меле, шеретує
Обернеться, поцілує—
Для потіхи.

У перетику ходила
По опеньки,
Лимаренка полюбила
Молодёнька.
Лимар кичку зашиває,
Мене горне, обнімає—
Молоденьку.

У перетику ходила
Я по дрóва,
Та бондаря полюбила
Чорнобрóва.
Бондар відра набиває,
Мене горне, пригортає—
Чорноброву.

Коли хочеш добре знати,
Моя мати,
Кого будеш по-переду
Зятем звати—
Усіх, усіх, моя мамо,
У неділеньку зятями
Будеш звати.

У неділеньку та ранесенько,
Ще сонечко не зіходило,
Я я молоденька
На шлях, на дорогу
Невеселая виходила;
Я виходила за гай на долину,
Щоб не бачила мати,
Того молодого
Чумаченька свого
Зострічати.

Ой зострілась я
За тими лозами
Та з чумацькими возами:
Ідуть його воли,
Воли половії,
Ідуть, ремигають;
А чумаченька мого молодого
Коло воликів немає.

Ой копали йому в степу при дорозі
Та притиками яму;
Завернули його у тую рогожу,
Та й спустили Івана
У ту яму глибокую
На високій могилі.
Ой Боже милий,—милий, милосердий,
А я так його любила!...

Не тополю високою
Вітер нагинає—
Дівчиночка одинока
Долю зневажає.

— Бодай тобі, доле,
У морі втопитись,
Що не даш мені й досі
Ні з ким полюбитись!

Як дівчата цілуються,
Як їх обнімають,
І що тоді їм діється—
Я й досі не знаю...

І не знатиму. Ой, мамо!
Страшно дівувати,
Увесь вік свій дівувати,
Ні з ким не кохатись.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання,
т. II, стр. 250.

.....♦.....

Утоптала стежечку
Через яр,
Через гору, серденько,
На базар;

Продавала бублики
Козакам,
Вторгувала, серденько,
Пятака.

Я два шаги, два шаги
Прошила,

За копійку дудника
Найняла.

Заграй мені, дуднику,
На дуду,
Нехай своє лишенько
Забуду!

От така я дівчина,
Така я!
Сватай мене, серденько,—
Вийду я!

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання, т. II, стр. 240.

.....♦♦.....

І широкою долину,
І високою могилу,
І вечірнюю годину,
І що спилось, говорилося—
Не забуду я.

Та що з того? Не побрались,
Розійшлися, мов не зналися.
А тим часом дорогії
Літа тії молодії
Марне пронеслися.

Помарніли ми обоє:
Я—в неволі, ти—вдовою;
Не живем, а тільки ходим
Та згадуєм тії годи,
Як жили колись.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук в «Наредномъ Чтеніи» 1860 р.,
ви. I, стр. 143.

На-вгороді коло броду
Барвінок не сходить;
Чомусь дівчина до броду
По воду не ходить.

На-вгороді коло тину
Сохне на тичині
Хміль зелений; не виходить
Дівчина з хатини,

На-вгороді коло броду
Верба похилилась;
Зажурилась чорнобрива,
Тяжко зажурилась.

Плаче, плаче та ридась,
— Як рибонька беться...
А над нею, молодую,
Поганець сміється.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Основа« 1861 р.,
кн. VII, стр. 3.

.....♦♦♦.....

Як-би мені, мамо, намисто,
То пішла-б я завтра на місто;
А на місті, мамо, на місті
Там музики грають троїсті;
А дівчата з парубками
Лицяються... Мамо, мамо!
Безталанна я.

Ой піду я Богу помолюся,
Та піду я у найми наймусь,

Та куплю я, мамо, черевики,
Та найму я троїсті музики.—
Нехай люди не здивують,
Як я, мамо, потанцюю...
Доленько моя!

Не дай мені вік діувати,
Коси мої плести-заплітати,
Бровенята дома вносити,
В самотині віку дожити!
А поки я заробляю,
Чорні брови полиняють...
Безталанна я!

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: «Основа» 1861 р.,
кн. VII, стр. 2.

.....♦♦.....

»Не хочу я женитися,
Не хочу я братись,
Не хочу я у запічку
Дітий годувати;
Не хочу я, моя мати,
За плугом ходити,
Оксамитові жупани
На ріллі носити.
А піду я одружуся
З моїм вірним другом,
З славним батьком запорозьким
Та з Великим Лугом.
На Хортиці у матері
Буду добре жити,
У оксамиті ходити,
Меді-віна пити!»

Пішов козак нерозумний
 Слави добувати,—
 Осталася сиротою
 Старенькая мати.
 Ой згадала в неділеньку,
 Сідаючи їсти:
 »Нема мого сина Івана,
 І немає вісти!«

Не через два, не три літа,
 Не через чотири
 Вернувся наш Запорожець,
 Як та хиря-хиря,
 Обідраний, облатаний,
 Калікою в хату.
 Отсе тобі Запорожжя
 І сердешна мати!
 Нема кому привітати,
 Ні з ким пожуритись!
 Треба було-б молодому,
 Треба-б одружитись!
 Минулися молодії
 Веселії літа,
 Немає з ким остилого
 Серденька нагріти;
 Нема кому зострінути,
 Затопити хату;
 Нема кому води тії
 Каліці подати!

ЧУМА.

Чумá в лопатою ходила,
 Та гробови́ща рила-рила,
 Та трупом-трупом начиняла,
 І »со святими« не співала,—
 Чи го́родом, чи то селом—
 Мете собі, як помелом.

Весна. Садочки зацвіді,
 Неначе полотном укриті,
 Росою божою умиті,
 Біліють. Весело землі:
 Цвіте, красується цвітами,
 Садами темними, лугами;
 А люди біднії в селі,
 Неначе злякані ягнята,
 Позамикалися у хатах,
 Та й мруть.

По улицях воли
 Ревуть голодні; на городі
 Пасуться коні—не виходить
 Ніхто загнать, нагодувать,
 Неначе люди тії сплять.
 Заснули,—добре, знать, заснули!
 Святу неділеньку забули,
 Бо дзвона вже давно не чуть.
 Сумують комини без диму;
 А за городами, за тином
 Могили чорнії ростуть.

Під хатами, по-між садами,
 Зашиті в шкуру і в смолі,
 Гробокопателі в селі
 Волочать трупи ланцюгами

За царину,—і засипають
Без домовини.

Дні минають,
Минають місяці. Село
На-вік замовкло, оніміло,
І кропивобою поросло.

Гробокопателі ходили,
Та й ті під хатами лягли.
Ніхто не вийшов в-ранці з хати,
Щоб їх, сердешних, поховати,—
Під хатами і погнили.

Мов оазіс в чистім полі,
Село зеленіє.
Ніхто в його не заходить;
Тільки вітер віє,
Та розносить жовте листя
По жовтому полю.

Довго воно зеленіло,
Поки люди з поля
Пожарище не пустили
Та не запалили
Села того зеленого.
Згоріло, зотліло,
Попіл вітром розмахало,
І сліду не стало.

Оттаке-то людям горе
Чумá виробляла!

І знов мені не привезла
Нічого почта з України!
За грішнії, мабуть, діла
Караюсь я в отсій пустині
Сердитим Богом.

Не мені
Про теє знать, за що караюсь;
Та й знать не хочеться мені!...
А серце плаче, як згадаю
Хоч невеселії слухаї
І невеселії ті дні,
Що пронеслися надо мною
В моїй Україні колись.

Колись божились та клялись,
Врательсь, сестрились зо мною,
Поки, мов хмара, розійшлись
Без слюз, роси тії святої.
І довелось знов мені
Людий на старості...

Ні, ні!
Вони з холери повмірали—
А то-б хоч клаптик переслали
Того паперу...

.

Ой із журби та із жалю,
Щоб не бачить, як читають
Листи тії, погуляю,
Погуляю по-над морем,
Та розважу своє горе,
Та Україну згадаю,
Та пісеньку заспіваю.

Люди скажуть, люди зрадять,
 А вона мене порадить,—
 І порадить і розважить,
 І правдоньку мені скаже.

1848.
 Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання,
 т. II, стр. 251—252.

.....♦♦.....

В неволі, в самоті немає,
 Нема з ким серце поєднать;
 То сам собі отсе шукаю
 Когось-то, з ним щоб розмовлять.
 Шукаю Бога,—а нахожу
 Таке, що цур йому й казати!
 От-що зробили з мене годи
 Та безталання!

Та ще й те,

Що літечко моє святе
 Минуло хмарно, що немає
 Ні-же єдиного случаю,
 Щоб до-ладу було згадати.

А душу треба розважати,
 Бо їй так хочеться, так просить
 Хоч слова тихого...

Не чуть!

І мов у полі сніг заносить
 Неохолонувший ще труп.

1848.
 Кос-Арал.

Перводрук: «Основа» 1862 р.,
 кн. II, стр. 7.

.....♦♦.....

Ой умер старий батько
 І старенькая мати,
 Та нема кому щирої
 Тої радоньки дати:

До мені на світі
 Сироті робити?
 Чи йти в люди жити,
 Чи дома журитись?

Ой піду я в гаї зеленій,
 Посажу я руту;
 Як що зіїде моя рута—
 Остануся тут:

Прийде милий в мою хату
 Хазяїнувати;
 А як же ні, то я піду
 Доленьки шукати.

Посходила тая рута,
 В гаї зеленіс,—
 А дівчина-сиротина
 У найма́х марніс!

1848.
 Рос-Арал.

Перводрук: «Основа» 1861 р.
 кн. VII, стр. 2.

.....
 Не вернувся із походу
 Гусарни-москаль.
 Чого-ж мені його шкода?
 Чого його жаль?

Що на йому жупан жуций,
Що гусарин чорноусий,
Що Машою звав?

Ні, не того мені шкода,—
А марніє моя врода,
Люди не беруть;

А на улиці дівчата
Насміхаються, прокляті,
»Гусаркою« звуть!...

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: »Народное Чтеніе« 1859 р.
кн. I, стр. 144—145.

.....♦.....

У Вильні, городі преславнім,
Отсе лучилося недавно.—
Ще був тоді (от як на те
Не вбгаю в віршу сього слова!)—
Тоді здоровий-прездоровий,—
Зробили з його лазарет,
А бакалярів розігнали
За те, що шапки не ламали
У Острій Брамі...

Дурня знать
По походу! Отже назвать
Єй-Богу я його не вмію—
Того студента—що-ж нам діять?!

То сніок був литовської
Гордої графіїні:
І хороше, і багате,
І одна дитина,
І училось не паничем,

І шапку знімало
В Острій Брамі.

Добре було,

Та лихо спіткало:
Улюбилось сердешне
(Було молодець)
У жидівку молодую,
Та й думало з нею,
Щоб сього не знала мати,
Звичайне побратись,—
Бо не можна ради дати,
Що то за проклята!
Мов змальована сиділа
До самої ночі
Перед вікном і втирала
Заплакані очі,—
Бо й вона такі любила,
І страх як любила!
Та на бульвар виходила,
І в школу ходила
Усе з батьком, то й не можна
Було ради дати;
І банкир якийсь із Любська¹⁾
Жидівочку сватав.
Що тут на світі робити?
Хоч іти топитись
До Закрету: не хочеться
Без Жидівки жити
Студентові.

А Жид старий—

Ніби тес знає—

Дочку свою одиначку

В хаті замикає,

Як іде до лавок в-ранці,

¹⁾ Любськ — замок над Вілісю. (Прим. Шевченка.)

І найма́ сторо́жу,
Стару Рухлю.

Ні, небоже,—

Рухля не поможе!
Уже де вона на світі
Роман сей читала
З шовковою драбинкою?
І Рухля не знала,
Може, сама догадалась;
Тільки заходилась
Та сплелá й собі такую,
І в-ночі спустилась
До студента на улицю.
І де-б утікати?
А вони (звичайне, діти!)
Любо цілуватись
Коло воріт заходились.
А Жид із надвору,
Мов скажений, вибігає
З сокирою.

Горе!

Горе тобі, стара мати!
Нема твого сина:
На улиці валяється
Убита дитина,
Убитая жидовином.
Горе тобі, мати!
Жидівочка... (де та сила
Взялася в ~~дитяти~~?!)
Вихватила ту сокиру,
І батькові в груди
Аж по обух вгородила!

Оттаке-то чудо

У тім місті преславному,
У тій Вильні сталось.

Дивувались довго люди:
Де вона сховалась,
Жидівочка та гадюча,
Що батька убила?
А вона в-ночі любенько
В Вілії втопилась,
Бо найшли її в Закрєті,—
Там і поховали.
А графиня без дитини,
Сердешна, осталась;
Поїхала у Рим, кажуть,
Та десь опинилась,
Та з маркизом якимсь голим,
Кажуть, одружилась.
Може й брешуть, бо, звичайне,
На те вони люди:
І вдовицю не забудуть,
І тую осудять.

1848.
Кос-Арал.

Перводрук: Пражське видання,
т. II, стр. 79—82.

.....✧.....

Заступила чорна хмара
Та білую хмару;
Виступили з-за Лиману
З Турками Татари;
Із Полісся шляхта лізе,
А гетьман попович
Із-за Дніпра напирас;
Дурний Самойлович
З Ромоданом. Мов та галич,
Вкрили Україну.
Та й клюють, єлико-мога.

А ти, Чигирине!
А ти, старий Дорошенку,
Запорожський брате!
Нездужаєш, чи боїшся
На ворога стати?

— »Не боюсь я, отамани,
Та жаль України!«
І заплакав Дорошенко,
Як тая дитина.
— »Не розсиплем вражу силу
Не встану я знову!
Возьміть мої гетьманські
Клейноди, панове,
Та однесіть Москалеві:
Нехай Москва знає,
Що гетьмана Дорошенка
На світі немає.
А я, брати Запорожці,
Возьму собі рясу,
Та піду поклони бити
В Межигор до Спаса.»

Задзвонили в усі дзвони,
Гармата грімала;
У дві лави Задніпрянці
З Москалями стали,
Аж на мильо.

Між лавами
Понесли клейноди.
Годі тобі, Петре, пити
Із Тясмина воду!
Положили ті клейноди
Попенкові в ноги,—
Іди, Петре, в Межигоря
Молитися Богу!

Не пустили Дорошенка,—
У рясі пізнали,
Закували у кайдани,
В Сосницю послали;
А з Сосниці в Ярополче¹⁾
Віку доживати.
Оттак тобі довелось,
Запорожський брате!
Виглянуло над Чигрином
Сонце із-за хмари:
Потягли в свої улуси
З Турками Татари.
А Ляхи з своїм Чарнецьким,
З поганим Степаном,
Запалили церкву божу,
І кости Богдана
Й Тимошеві в Суботові
Гарненько спалили,
Та й пішли собі у Польщу,
Мов добре зробили.
А Москалі з Ромоданом
В неділеньку рано
Пішли собі з поповичем
Шляхом »Ромоданом«.

Мов орел той приборканий,
Без крил та без волі,
Знеміг славний Дорошенко,
Сидячи в неволі,
Та й умер з нудьги.

Остило

Волочить кайдани!
І забули в Україні
Славного гетьмана.

¹⁾ Село коло Москви. (Прим. Шевченка.)

Тільки ти, святий Ростовський,
 Згадав у темниці
 Свого друга великого,
 І звелів капліцю
 Над гетьманом змурувати
 І Богу молитись
 За гетьмана, панахиду
 За Петра служити.

І досі ще, що-рік божий,
 Як день той настане,
 Ідуть править панахиду
 Над нашим гетьманом
 В Ярополчі.

Кінець 1848 року.
 Кос-Арал.

Перводрук: Пражське видання 1876 р.,
 кн. II, стр. 314—316.

.....♦.....

О. М. Лазаревському..

Не до-дому в-ночі йдучи
 З куминої хати
 І не спати лягаючи,
 Згадай мене, брате!
 А як прийде нудьга в гості
 Та й на ніч засяде,
 Оттоді мене, мій друже,
 Зови на пораду!
 Оттоді згадай в пустині,
 Далеко над морем,
 Свого друга веселого,
 Як він горе боре,

Як він, свої думи тії
 І серце убоге
 Заховавши, ходить собі
 Та молиться Богу,
 Та згадує Україну
 І тебе, мій друже,
 Та иноді й пожуриться...
 Звичайне, не дуже,
 А так тільки...

На дворі, бач,
 Наступає свято,—
 Тяжко його, друже-брате,
 Самому стрічати
 У пустині...

Завтра рано
 Заревуть дзвіниці
 В Україні, завтра рано
 До церкви молитися
 Підуть люди.

Завтра-ж рано
 Завне голодний
 Звір в пустині, і повіс
 Ураган холодний,
 І занесе піском, снігом
 Курінь, мою хату.
 Оттак мені доведеться
 Свято зустрічати!

Що ж діяти? На те й лихо,
 Щоб з тим лихом битись.
 А ти, друже мій єдиний,
 Як маєш журитись,
 Прочитай отсю цідулу
 І знай, що на світі
 Тільки й тяжко, що в пустині
 У неволі жити...

Та й там живуть, хоч погано...
Що-ж діяти маю?
Треба-б вмерти,—так надія,
Брате, не вмірає!

24. XII. 1848.
Кос-Арал.

Перводрук: «Хата» 1860 р.

.....♦♦.....

Неначе степом чумаки
У-осени верству проходять,
Так і мене минають годи;
А я й байдуже: книжечки
Мережаю та начиняю
Таки віршами; розважаю
Дурную голову свою
Та кайдани собі кую,
Як ці добродії дознають...

Та вже нехай хоч розіпнуть,
А я без вірші не улежу:
Уже два годи промережав,
І третій в добрий час почну.

1849.
Кос-Арал.

Перводрук: Львівське видання 1867 р.,
т. II, стр. 235.

.....♦♦.....

